

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Barbora Holubová

Porovnání nominalizačních procesů ve vědeckých a populárně naučných francouzských
textech pro vědní obor chemie

Comparative analysis of nominalization processes
in French scientific and popularization articles on chemistry

Praha, 2011

VEDOUCÍ PRÁCE:

PhDr. Tomáš Duběda, Ph.D.

Poděkování:

Ráda bych tímto poděkovala PhDr. Tomáši Dubědovi, Ph.D. za odborné vedení této bakalářské práce, za cenné rady a připomínky.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24.5. 2011

.....

Abstrakt v českém jazyce:

Tato bakalářská práce se zabývá nominalizačními procesy ve vědeckých a populárně naučných francouzských textech pro vědní obor chemie. Pro vyšetření nominalizačních procesů francouzského odborného projevu je nejdříve nutno vymezit odborný styl, podat charakteristiku jeho stylové normy a popsat systém jeho vnitřní diferenciaci (styly vědecké a styl populárně naučný). Jádrem této studie se pak konkrétněji zabývá nominalizačními tendencemi francouzského odborného projevu a to striktně jako nominální transformací slovesa směrem k podstatnému jménu. Nakonec tato práce ověřuje předpoklady předešlé teoretické části pomocí metody kvantitativní analýzy. Té je podroben korpus odborných textů (vydělených podstylů odborného stylu) z vědní oblasti chemie, které jsou jako přírodovědné shledány poměrně formálnějšími.

Klíčová slova: nominalizace, odborný styl, populárně naučný styl, francouzština

Abstrakt v anglickém jazyce:

This bachelor thesis deals with processes of nominalization in French scientific and popularization articles on chemistry. In order to examine processes of nominalization in French scientific texts, this study first analyses the scientific genre in general, characterizes its stylistic standards and describes the system of its inner differentiation (scientific genres and popularization genre). The main part of this thesis is then focused on processes of nominalization in French scientific texts, more specifically on the transformation from verbs to nouns. The outcomes of the theoretical part are verified by means of quantitative analysis which is realized on a corpus of scientific texts on chemistry in selected substyles. Since the concerned discipline belongs to natural sciences, these texts are found to be more formal.

Klíčová slova: nominalization, scientific genre, popularization genre, French

OBSAH

1. Úvod	6
2. Odborný styl.....	8
2.1. Vymezení odborného stylu	8
2.2. Zařazení a vnitřní diferenciací stylu odborného.....	14
2.3. Charakteristika odborného stylu	19
2.3.1. <i>Stylová norma odborného stylu</i>	21
2.3.2. <i>Specifika stylu populárně naučného</i>	25
3. Nominalizační procesy ve francouzském odborném projevu	30
3.1. Význam a funkce nominalizace	30
3.2. Popis nominalizačních projevů	32
3.2.1. <i>Konstrukce s deverbativním substantivem</i>	35
3.2.2. <i>Konstrukce s kategoriálním slovesem</i>	37
3.2.3. <i>Konstrukce polovětné infinitivní</i>	40
4. Experimentální část	42
4.1. Výběr textů.....	42
4.2. Metoda syntaktické kvantitativní analýzy.....	43
4.3. Výsledky syntaktické kvantitativní analýzy	45
5. Závěr.....	56
Résumé	58
Seznam použité literatury	61

1. Úvod

Styl odborné komunikace v dnešní době nabývá čím dál tím více na významu. Věda se nepřetržitě rozvíjí, stále více specializuje a zasahuje do našich životů. Potřeba odborně komunikovat tak stoupá nejen na úrovni mezinárodních vědeckých kolektivů, ale také u neodborné společnosti, která v moderní době projevuje o vědecké poznání intenzivní zájem. Věda se tedy na laické publikum obrací prostřednictvím populárně naučných knih, článků či pořadů, které mají za úkol jim dané téma zpřístupnit formou srozumitelného a přitažlivého sdělení. Jako studentka francouzské filologie a zároveň chemie (VŠCHT Praha) se s vědou setkávám v mnoha jejích formách – jak s vědami přírodovědnými, tak humanitními, jak se sděleními ryze vědeckého charakteru, tak i s vědeckými popularizacemi.

Přišlo mi tedy zajímavé využít svých zkušeností z obou vědních oborů a položit si otázku, jak za pomoci disciplín lingvistiky vymezit odborný styl, vnitřně jej rozlišit a teoretické poznatky následně experimentálně dokázat. Cílem této bakalářské práce bude tudíž vyšetřit styl odborné komunikace na obecné úrovni a následně na charakteristickém rysu odborného stylu, nominalizačních tendencích, dokázat teoreticky i prakticky (metodou kvantitativní analýzy korpusu francouzských odborných textů z vědního oboru chemie) rozdíl mezi jednotlivými podstyly. Čím se tedy vymezuje odborná komunikace od stylu jiných možných komunikačních situací? Jak odborný styl definuje a pojímá francouzská tradice? Jaké jsou možnosti vnitřní diferenciaci odborného stylu a čím se podstyly od sebe vzájemně odlišují? Jakou funkci v odborném stylu zastává nominální vyjádření, a které procesy tato práce bude sledovat? A konečně, jak je možné teoreticky i prakticky pomocí výsledků kvantitativní analýzy nominalizační procesy v odborných podstylech porovnat?

K zodpovězení těchto otázek se tato práce obrací na lingvistické disciplíny jako je stylistika, syntax a matematická lingvistika. Co se týče stylistické části, k popisu obecných vlastností budu částečně využívat teorie české stylistiky. Francouzská stylistická tradice jako historicky starší se tradičně spíše zabývá stylem literárním, a proto, ačkoli se moderní francouzské práce již zabývají i styly jiných komunikačních situací, česká stylistika s tradicí funkčních stylů generuje zavedenou jasnou terminologii tam, kde francouzští stylistici implicitně o termínem pojmenované vlastnosti mluví nebo její pojmenování teprve zavádějí. Tento postup lze sledovat i v jiných akademických pracích zabývajících se problematikou francouzské stylistiky (např. Z. Krýzlová, Jazykové prostředky funkční stylové oblasti: odborná francouzština pro architektky, 1999). V syntaktické části se dále po vyšetření obecných vlastností nominalizace budu zabývat striktně nominální transformací slovesa

směrem k podstatnému jménu. Jedná se o konstrukce s deverbativním substantivem, konstrukce s kategoriálními slovesy a polovětné infinitivní konstrukce. Výklad je doplněn příklady z textů podporující jednotlivá tvrzení. Stejně tak činím i v experimentální části, která je ještě pro názornost doplněna o tabulky a grafy shrnující výsledky kvantitativní analýzy.

Tato práce tedy obsahuje tři základní kapitoly: obecnou studii a charakteristiku francouzského odborného stylu (kap. 2.), vyšetření nominalizace a jednotlivých nominalizačních procesů (kap. 3) a popis a zpracování výsledků experimentální části práce (kap. 4).

2. Odborný styl

2.1. VYMEZENÍ ODBORNÉHO STYLU

Na rozdíl od historicky starší francouzské stylistické tradice, české jazykovědné teorie se problematikou odborného stylového procesu zabývají od 20. a 30. let 20. století, v nichž představitelé Pražského lingvistického kroužku pokládají základy české stylistiky. Základním hybatelem celého stylového procesu je seznána **funkce** projevu. O tomto pojmu ovšem hovoří i francouzské stylistiky, i když spíše ve spojení s teorií literatury (konkrétně s teorií žánrů). Pro vymezení primárního účelu (funkce) odborných komunikátů, která podmiňuje vydělení odborného stylu jako samostatného celku z množiny možných komunikačních situací, je nezbytné nejdříve definovat tento pojem samotný v obecné rovině. Protože právě česká stylistika vybudovala svoji tradici na stavebním prvku funkčních stylů, budu se v této podkapitole zabývat definicí českou, abych pak mohla vzhledem k tomuto jednoznačnému výkladu uvést stylistickou teorii francouzskou, která není v otázce odborného stylu (a ani ohledně vědního obsahu stylistiky) tak jednotná. Hodlám tedy uchopit odborný styl v rámci francouzské stylistické teorie prostřednictvím porovnání s českou praxí.

O funkční pohled na jazyk a budování teorie funkční lingvistiky v rámci české stylistiky se zasloužili především B. Havránek a V. Mathesius, kteří téměř shodně vymezují **funkce spisovného jazyka**, ke kterým nachází i příslušné tzv. **funkční jazyky** (v dnešní terminologii by se jednalo o funkční styly), tj. soubory jazykových prostředků ustalující se pro potřeby realizace jednotlivých funkcí (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 94). Tyto teorie vycházejí ze základního lingvistického předpokladu, že jazyk slouží k dorozumívání, mezilidské komunikaci, a proto hovoříme o jeho primární **funkci dorozumívací** neboli **komunikační** (tamtéž, s. 79). Funkcí se tedy ve stylistice rozumí záměr této komunikace, který sleduje autor, popř. účel, kterému projev slouží, cíl který se projevem sleduje, event. zahrnuje i prostředek (tamtéž, s. 28).

Funkce textu je už tradičně v české stylistice považována za nejzávažnější stylový objektivní faktor¹ (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 79). Specifické funkce různých

¹ Objektivní stylové faktory stojí při utváření projevu mimo autorský subjekt a jsou vždy přítomny. Jde o činitele související s objektem, s okolní skutečností a plynoucí z ní. Patří k nim: základní funkce projevu a cíl

komunikátů způsobují vyčlenění nejvýraznějších stylových sfér, jež jsou spjaty s vyhraněnými **funkčními styly** (tamtéž, s. 79). Příměrem k tomuto termínu často nalézáme v českých stylistikách i výraz **styly objektivní**. Jiným způsobem pojímá funkční styl K. Hausenblas, který diferencuje **funkční styly simplexní** (vydělené na základě jedné funkce) a **komplexní** (založené na dvou, popř. více funkcích) (tamtéž, s. 30). *Současná stylistika* (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008) již překonává omezení pojmu funkce na veřejné a spisovné projevy (např. J. V. Bečka, 1992) a vztahuje stylovou diferenciaci celému národnímu jazyku.

Moderní koncepce základních funkčních stylů vychází z Jedličkovy (Jedlička a kol., 1970) klasifikace, kde jsou vyděleny na základě konkrétního zaměření projevu z obecnějšího termínu **funkce sdělné**² (ke které u některých projevů přistupuje, jako druhotná, **funkce estetická** projevující se zvláště u stylu umělecké literatury) čtyři základní styly: *hovorový* (dnes prostěsdělovací/běžnědorozumivací (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008)), *odborný* (teoreticky a prakticky odborné), *publicistický* a *umělecký* (s. 11). *Současná stylistika* (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008) rozšiřuje tento výčet ještě o styl *administrativní* a *řečnický*. Další autoři styly pojmenovávají jinak nebo uvádí další styly nové. V *Příruční mluvnici češtiny* (Grepel a kol., 2008) se můžeme tedy dále setkat i se styly epistolárními, esejistickými, konverzačními, reklamními nebo ideologickými (s. 725). J. Chloupek a kol. ve *Stylistice češtiny* (1991) dokonce zmiňují možnost sledovat z hlediska sociolingvistiky také jiné čtyři funkční styly: oficiální, neoficiální, profesní a rituální neboli kultový (s. 29). Nutno podotknout, že současné členění vychází z podstatně staršího dělení Havránkova, u něhož rozčlenění na styl hovorový, odborný a umělecký se jevílo jako nezvratitelné, i když byla vedena diskuse o problematickém začlenění stylu hovorového mezi styly spisovného jazyka (Chloupek a kol., 1991, s. 40).

Co se týče odborného funkčního stylu, už B. Havránek sleduje odborné texty nejen tam, kde mluví o intelektualizaci spisovného jazyka, a vymezuje v rámci sdělovací funkce i funkci prakticky odbornou (**funkční jazyk pracovní/věcný**) a teoreticky odbornou (**vědecký funkční jazyk**) (Chloupek a kol., 1991, s. 172). Oba tyto typy jsou dalším vývojem české stylistické teorie vlivem změn společenských funkcí spisovného jazyka a zobecnění charakteristických rysů odborných projevů spojeny v jeden útvar **odborného funkčního stylu**

vyjadřování, ráz projevu, situace kolem vzniku projevu, prostředí realizace, charakter adresáta nebo kolektivu adresátů, uvědomělý postoj k nim aj. (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 78, Minářová, 1999, s. 17).

² Jak už bylo zmíněno: Základní funkcí všech jazykových projevů je sloužit dorozumívání, sdělování (A. Jedlička, 1970, s. 11).

(Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s.210). V polovině 50. let 20. stol. pak dochází z jeho rámce k vyčlenění stylu publicistického a nověji i administrativního.

Je možno tedy obecně vyvodit, že specifické stylové výstavby jazykových projevů odborného zaměření si shodně všímají a zvlášť ji vymezují všichni autoři starších i současných prací zabývajících se českou stylistikou. Koncepce J. V. Bečky (1992) dokonce rozlišuje pouze dva základní funkční styly - styl umělecký a právě styl odborný (s.31).³ Tyto stojí vůči sobě v kontrastu, vzájemně se doplňují a podstatně přispívají k vytváření nejvyšších hodnot národní kultury (tamtéž, s.33).

Funkce odborných textů se souhrnně označuje jako **odborněsdělná**, neboť jde o sdělování s jinou funkcí než v běžné komunikaci (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s.208, Chloupek a kol., 1991, s. 169). M. Jelínek, autor stylistické části *Příruční mluvnice češtiny* (Grepl a kol., 2008), označuje za základní funkci odborného stylu funkci **odbornou**, kterou dále dělí na teoretickou, praktickou a popularizační. Tým odborníků v publikaci *Encyklopedický slovník češtiny* (Karlík – Nekula – Pleskalová, 2002, s.450, 454) shledává základní funkci funkci **věcně informační**, která je právě v odborném stylu nejvyhraněnější⁴. Eva Minářová (1999) k funkci odborněsdělné připojuje i funkci **vzdělávací** (s. 46).

Jak je vidno, základní vymezení a počty samotných funkcí se u různých autorů liší. Je však možno obecně konstatovat, že funkcí jazykových projevů odborného stylu je relativně úplná, explicitní, jednoznačná a jasná formulace sdělení, které nás informují o nejrůznějších skutečnostech materiálního i duchovního světa a společenského bytí člověka a jehož působení je zcela zaměřeno na vyjádření ryze intelektuální a přesně koncipované myšlenky, na což má právě forma projevu podstatný vliv (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 208). Jedná se tudíž o texty nociónální povahy, s propracovanou kompozicí i větnou stavbou (tamtéž, s.208, 211).

Na vyšším stupni zobecnění patří funkční odborný styl mezi styly věcněsdělné v opozici vůči stylům estetickysdělným. Z širšího hlediska pak všechny funkční styly jsou styly primárními neboli základními⁵.

³ Vedle nich jsou ještě vymezeny tzv. pragmatické styly (publicistický, normativní, jednací a hospodářský).

⁴ Tato funkce je jako základní přiřazena dále i stylu publicistickému, řečnickému, epistolárnímu a konverzačnímu.

⁵ Oproti těmto stylům stojí logicky styly sekundární, které mohou být od stylů primárních odvozené (sekundární styly odvozené) nebo s nimi mají některé společné rysy (sekundární styly přimykající se) nebo jsou to styly, které stojí na pomezí dvou a více stylů primárních (sekundární styly pomezí). Příkladem sekundárních stylů jsou: styl učební, styl konverzační, styl právní komunikace, styl církevní aj. (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 100 – 102).

Pokud se pokusíme o srovnání stylistiky české a francouzské, narazíme na velmi zásadní rozdíly. Francouzská tradice totiž oproti té české spatřuje jádro stylistiky spíše v individuálním autorském stylu s důrazem na styl umělecký, styl literatury. Styl je pak chápán jako soubor rozdílů v užití jazykových prostředků jednotlivých textů. Zdá se tedy, že čeští lingvisté se zaměřili více na nalezení univerzálních principů konstituujících všechny možné komunikáty. Teorie funkční stylistiky je ve své podstatě teorií velmi objektivní. Zaměření francouzských stylistik na styly subjektivní potvrzuje například i samotná definice hesla ve francouzsko-francouzských slovnících. Např. Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales (CNRTL, 2009) termín **stylistique** vymezuje takto: „Discipline qui a pour objet le style, qui étudie les procédés littéraires, les modes de composition utilisées par tel auteur dans ses œuvres ou les traits expressifs propres à une langue“. Ovšem jedna z poznámek CNRTL k této definici může vést k myšlence, zda je francouzská lingvistika v názoru na stylistiku jednotná: "(...) de la rhétorique nous héritons une double définition de la stylistique: d'une part, une description des moyens stylistiques que la langue met à la disposition de l'écrivain (c'est la théorie des « figures »); d'autre part, des règles d'utilisation et de choix de ces figures en fonction de la situation linguistique (c'est la théorie des genres). (...) les modernes en ajoutent une troisième avec la notion de langue propre à l'écrivain. On a finalement trois stylistiques: descriptive, fonctionnelle, génétique (Guiraud, 1969, s. 27)“. Je zřejmé, že pojem stylistique fonctionnelle se české tradici přibližuje. Lze tedy nalézt nějaký průnik české a francouzské tradice?

Georges Molinié se v publikaci *Eléments de stylistique française* (1996) věnuje stylistice zaměřené na analýzu literárních textů, jež vychází z teorie založené na historickém, tradičním pojetí stylistiky. V předmluvě ovšem poznamenává, že existuje více stylistik (s. 10). Mimo jiné zmiňuje i teorii švýcarského lingvisty Charlese Ballyho: „(...) une première stylistique dérivée de la phraséologie (...) On part du principe que, dans la pratique du langage, on peut isoler des segments de discours, identifier des faits langagiers, et traduire de diverses façons des contenus sémantiques identiques. Par rapport à une sorte de degré zéro d'expression, approchable à l'aide d'un dictionnaire idéologique qui contribue à éclairer les manipulations appliquées à l'ensemble des informations possibles, on délimite un écart dans le discours occurent. On aboutit ainsi à la stylistique des parlers populaire, familier, affectif, commercial, littéraire... ; mais à une stylistique générale de chaque parler, et non à une stylistique individuelle“ (Molinié, 1996, s. 10, 11). Lze odvodit, že také někteří autoři francouzské stylistické tradice odhlédli od jazykových prostředků, které subjektivně vybírá

samotný autor a vzali v potaz objektivní faktory, které slouží k výstavbě komunikátů s různým záměrem a tedy s různými funkcemi.

Publikace *Le fonctionnement des discours* (Broncart a kol., 1994) pojem funkce nahlíží z psychologického hlediska: „(...) nous avons progressivement accepté la nécessité et l'urgence de repenser le problème du langage et de son fonctionnement dans une perspective *totalement psychologique*. D'aborder les énoncés comme des aspects du *comportement verbal*, intégrés aux multiples formes d'activité mises en place par l'espèce humaine“ (s. 7). Funkce (jako záměr komunikace, který autor sleduje) je v tomto pojetí odrazem lidského myšlení a je tak podmíněna duševními procesy člověka.

O funkci jako o závažném faktoru jazykového projevu hovoří také Sophie Moirand (1990): „Lorsqu'on se pose la question « à quoi sert le langage », c'est généralement sa **fonction de communication** qui vient à l'esprit : on parle à *quelqu'un*, on écrit à *quelqu'un*, on s'exprime *en direction des autres* (...) On peut par conséquent poser une hypothèse : des opérations langagières interviennent dans cette « mise en texte » des faits de la réalité. Sans doute ces opérations, qui correspondent aux fonctions de représentation et de communication sont-elles les mêmes, quelle que soit la langue utilisée. Mais les traces que ces opérations laissent dans les textes et les conversations (...) diffèrent d'une langue à l'autre, parce que les systèmes lexicaux et grammaticaux mis en jeu ne sont pas, à l'évidence, identiques“ (s. 8). Zde už se jedná prakticky o pojetí funkce jako v rámci české stylistické tradice.

Jak je vidět, pojem funkce je tedy i ve francouzské stylistice zaveden. Není ovšem oproti české tradici více rozpracována teorie vyčleňující řadu primárních funkcí, které následně způsobují vyhranění specifických funkčních stylů. Pokud se tedy ve francouzské stylistice nesetkáme s funkčním stylem odborným, je možno nalézt alespoň jeho analogii?

Odpověď na tuto otázku je kladná. Důkazem jsou například publikace Gérarda Vignera *Le français technique* (1976), *Didactique fonctionnelle du français* (1980), česko-kanadského lingvisty Rostislava Kocourka *La langue française de la technique et de la science* (1982) nebo Pierra Lerata *Les langues spécialisées* (1995). Jedná se o lingvodidaktické příručky, jejichž cílem je podat dostatečně „spolehlivý“ jazykový nástroj pro účely odborné komunikace: „En effet, dans la mesure où une telle langue doit servir à un public qui n'a pas comme souci immédiat le désir de découvrir Balzac ou même Guy de Cars dans le texte (...), le français assume alors une **fonction instrumentale** [zvýraznění autorka článku], la langue devenant, avant toute chose, l'instrument d'une découverte dont l'objet est extérieur à la langue même“ (Vigner, 1976, s. 3). Odklon od popisu literárních stylistických jazykových prostředků k věcnějším je zřejmý. Funkce francouzského jazyka v odborných projevech je instrumentální

– slouží jako nástroj k vyjádření objektivních informací. Můžeme říci, že se zde přibližujeme k funkci odborněsdělné známé z české stylistické tradice. Všimněme si, že se zde nemluví o funkci odborného stylu, ale o funkci odborné francouzštiny, zatímco čeští stylistici si všímají funkce odborných komunikátů, která podmiňuje výběr specifických jazykových prostředků. Tady hovoříme přímo o „odborném jazyce“. Je ovšem nutné si uvědomit, že se přesto pod tímto pojmem neskrývá „nový subkód“ – jazyk odborných projevů používá téměř všechny jazykové prostředky obecného jazyka, jen v odlišném zastoupení (Vigner, 1976, s. 21).

Pierre Lerat (1995) hovoří o **langue spécialisée** a definuje jej takto: „C’est une langue naturelle considérée en tant que vecteur de connaissances spécialisées“ (s. 20). Toto tvrzením je ve shodě s názorem G. Vignera na funkci francouzštiny v odborných projevech. I Pierre Lerat upozorňuje na fakt, že se nejedná o nový útvar jazyka: „L’idée qu’il s’agit de « sous-systèmes » est à la fois courante et fautive: il ne saurait s’agir de « sous-langues » (ou alors ce seraient des dialectes, avec une phonétique et une flexion propre, ce qui n’est évidemment pas le cas). Aussi bien, le statut du « français de la chimie » ou du « français juridique » est tout autre: c’est tout à fait du français, en même temps c’est le vecteur de savoirs et de savoir-faire“ (Lerat, 1995, s. 11). R. Kocourek (1982) při definování langue spécialisée (nebo de spécialité) hovoří o **langages symbolique**, jako o důležité součásti tohoto pojmu: „Un langage symbolique se développe sur la base de la langue naturelle ; il a pour but de la perfectionner, c’est-à-dire de l’adapter à un rôle particulier. (...) Un langage symbolique présuppose une conceptualisation rigoureuse préalable, et ses signifiés sont donc clairement définis. (...) Par analogie au langage symbolique et contrairement à la langue usuelle, une langue de spécialité est usitée et comprise dans un groupe restreint de spécialistes qui s’en servent pour atteindre les objectifs de leur activité spéciale“ (s. 12, 31).

Problémem je terminologie, která je do značné míry nejednoznačná. Gérard Vigner (1980) se problematikou nejasné terminologie zabývá a rozlišuje dokonce několik podob odborného jazyka: *langue de spécialité*, *V.G.O.S.*⁶, *français instrumental*, *français fonctionnel* a *langue des métiers, des professions, scientifique et technique* (Vigner, 1980, s. 13–21). Každý z těchto jazyků je více či méně odlišen buď podle stupně odbornosti, oblasti specializace nebo didaktického cíle. Takový výčet pojmů by mohl být samozřejmě pro systematizaci práce matoucí. Sám G. Vigner (1980) říká: „Une pareille diversité d’appellations ne peut que laisser perplexe dans la mesure où aucune d’entre elles n’est à rejeter entièrement (...) On peut au moins remarquer, (...), un effort évident pour ne plus définir l’apprentissage par rapport au seul domaine de référence du langage. On prend

⁶ V.G.O.S.: Vocabulaire Général d’Orientation Scientifique

progressivement en compte la variété des discours susceptibles d'être produits selon les situations de communication particulières à une catégorie de public donné" (s. 19). Tato optika, kdy je jazyk odborných projevů různě odstupňován podle vzrůstající odbornosti nebo dle vědního oboru, je jistě zajímavá, ovšem pro účely této práce se jí již hlouběji nebudu zabývat.

Nejednoznačným se jeví i samotný pojem *stylistique*, neboť v porovnání s českým výrazem *stylistika* je ve francouzském pojetí vnímán odlišně. Procesům zkoumání a problematice *stylistiky* (jak je chápána u nás) se ve francouzském prostředí nabízí více názvů tohoto lingvistického odvětví. Podle *Grammaire du sens et de l'expression* (P. Charaudeau, 1992, s. 633) je možno se setkat s: *analyse de discours*, *grammaire du discours*, *grammaire de texte/textuelle*, *grammaire communicative*. Jean-Michel Adam vyděluje z *analyse de discours* ještě *linguistique textuelle*. Jak podotýká P. Charaudeau (1992, s. 633) tradiční pojetí francouzských gramatik vůbec do svého pole působení nezahrnuje oblast, která si klade za cíl popsat jazykové prostředky z hlediska smyslu a způsobu jejich uspořádání mluvčím za určitým komunikačním účelem (analogie *stylistiky* v českém pojetí). *Stylistique* je ve francouzském pojetí zúžena na zkoumání stylu uměleckého, literárního (viz. výše podaná definice CNRTL) a pro způsoby zkoumání stylových procesů jiných komunikačních situací nalézáme (autor od autora) jiné pojmenování této lingvistické disciplíny.

Obecně tedy můžeme shrnout výše popsané následujícím způsobem. Francouzská stylistická tradice sice neseznává funkci projevu jako nejdůležitější stylový faktor a vlastně ani pojem *stylistika* není ve shodě s tímž v české tradici. Jisté analogie v uvažování však nalézáme. Pojem funkce, i když není detailněji rozpracován v teorii funkčních stylů, je zaveden a v moderní francouzské stylistické teorii sledován. Co se týče stylu odborného, i ten je ve francouzské stylistice zkoumán. Francouzští autoři si specifika užívání jazykových prostředků s cílem sdělit informace vědeckého poznání nejen všímají, ale i podrobně rozebírají.

2.2. ZAŘAZENÍ A VNITŘNÍ DIFERENCIACE STYLU ODBORNÉHO

Jestliže francouzská stylistická teorie nevyděluje funkční styl odborný jako jeden z primárních stylů, jaká bude pozice odborných komunikátů ve francouzském systému textové typologie? Zodpovědět tuto otázku můžeme až po vyšetření francouzského typologického systému samotného v obecné rovině.

Vzhledem k francouzské stylistické tradici, která svoji pozornost obrací na texty literární a styl autorský, je tradičním způsobem typologizace projevů kategorie **genres de discours** (slohovým útvar/žánr)⁷. Jean-Michel Adama podává v publikaci *Les textes: types et prototypes* (1997) jiný náhled na způsob třídění textů, který ale do značné míry z toho tradičního vychází. Podle J.-M. Adam je nutné se oprostit od tohoto příliš různorodého dělení: „Bien qu'elle opère une provisoire mise à l'écart des conditions socio-historiques de production des énoncés, la linguistique textuelle ne se fonde pas sur une illusoire conception autonomiste de l'étude du langage“ (Adam, 1997, s. 15). Autor považuje za nezbytné nejdříve rozlišit dva pojmy – **texte** a **discours**, které jsou klíčovými nástroji k typologizaci textů. Pojem discours je v přímé opozici k pojmu texte, který je brán jako abstraktní soubor jazykových prostředků. Discours je tedy: „Un énoncé – « texte » au sens d'objet matériel oral ou écrit, d'objet empirique –, observable et descriptible, n'est pas le *texte*, l'objet abstrait construit par définition et qui doit être pensé dans le cadre d'une théorie (explicative) de sa structure compositionnelle“ (tamtéž, s. 15). Texte je poté definován jako: „(...) une configuration réglée par divers modules ou sous-systèmes en constante interaction“ (tamtéž, s. 21). Pro nalezení „pravé“ typologizační kategorie musíme dále projít řadou logických úvah ptajících se po tzv. **effet de texte**, který je charakterizován věcnou funkcí (účelem) a výrokovou jednotou textu⁸. Nejdříve si tedy uvědomme, že rozdílné oblasti lidských činností dávají vzniknout **types de discours** (discours littéraire, discours politique, discours scientifique aj.), které se dále dělí na **genres de discours**⁹ (z discours scientifique - article scientifique, manuels scolaires, mode d'emploi aj.) – v české terminologii se jedná o slohové útvary. Konečně v rámci genres de discours pak můžeme sledovat různé **types de texte**, které jsou příměrem českého třídění komunikátů podle stylových postupů. J.-M. Adam vědom si nehomogenity textu jako celku, vyřazuje dále tzv. **prototypes de séquences**. Text je tak tvořen za užití kombinace různých slohových postupů, tedy reálné texty se skládají z více **textových sekvencí**. Text je pak klasifikován podle sekvence převládající. Podle J.-M. Adama vydělujeme tyto základní prototypes de séquence: *narratif, descriptif, argumentatif, explicatif* a *dialogal*. Analogie k českým slohovým postupům je zřejmá.

Ani zde nejsou francouzští autoři terminologicky konzistentní. Patrick Charaudeau v *Grammaire du sens et de l'expression* (1992) užívá místo termínu type de texte jiný pojem.

⁷ Pro upřesnění: vydělují se čtyři základní literární žánry - *le roman, la poésie, le théâtre, le texte argumenté*.

Tyto žánry se dále dělí do podžánrů. Např.: *le roman - roman policier, roman historique* apod.

⁸ J.-M. Adam mluví o la dimension configurationnelle a la dimension séquentielle.

⁹ Je tedy vidět, že se J.-M. Adam tradičnímu dělení textů zcela nevyhýbá, ale slouží mu jako výchozí bod teorie.

Hovoří o čtyřech **modes d'organisation** (což mnohem více evokuje český termín slohový postup) : *l'Énonciatif, le Descriptif, le Narratif a l'Argumentatif*. Liší se tak od J.-M. Adama nejen pojmenováním kritéria, ale i vydělením základní typologie. P. Charaudeau užívá dokonce i termínu **type de texte**. Opět se ale nejedná o výše určený pojem. Types de textes jsou zde přiblížením českého slohového útvaru ve velmi obecné rovině¹⁰: „Or, comme Situation de communication et Projets de parole relèvent de finalités répertoriables, les textes qui en résultent présentent donc des constantes qui permettent de le classer en types de textes“ (P. Charaudeau, 1992, s. 645). Types de textes a modes d'organisation jsou však navzájem komplementární: „(...) le Type de texte *scientifique* (évidemment, il varie selon la discipline, et le support qui le véhicule) est essentiellement organisé selon un mode argumentatif“ (tamtéž, s. 645). P. Charaudeau ale dále doplňuje: „(...) les textes scientifiques sont organisés selon un mode à dominante argumentative (**l'explicatif**) [zvýraznění autorkou práce]“ (tamtéž, s. 787). Tím se přibližuje k J.-M. Adamovi, který vědecké texty řadí také do kategorie, u níž převažuje prototype de séquence explicatif¹¹. Oba autoři pak shodně sdružují didaktické příručky i pracovní návody pod prototype de séquence (příp. mode d'organisation) descriptif.

J.-P. Bronckart a kol. (1994), o jejichž psychologickém přístupu jsem se zmiňovala v podkapitole 2.1., vymezují čtyři **types discursifs**: *le discours en situation, le récit conversationnel, le discours théorique a la narration*. Tyto kategorie jsou vyděleny na základě okolností, které provázejí produkci projevu („psychologický“ účinek neboli funkce, osoba adresáta, společenské prostředí (lieu social)). Všechny odborné projevy („(...) de l'institution scientifique, au sens large et universel du terme“ (Bronckart a kol., 1994, s. 63)) pak spadají pod discours théorique.

Je zřejmé, že pokud neexistuje styl odborných projevů jako základní kategorie, svébytný celek v rámci stylistické typologizace, není možno ani dohledat jeho vnitřní diferenciaci. Výše podané způsoby typologizace spíše rozprostírají slohové útvary odborné komunikace daleko od sebe (přirazující je pod jednotlivé základní kategorie) než aby je sloučily jako v české stylistické tradici do jedné skupiny (funkční styl odborný). Popis vnitřní diferenciaci odborných komunikátů přesto ve francouzské stylistice nalezneme a to u autorů, kteří se přímo zabývají vyjadřováním s odborným zaměřením (o langue spécialisée viz. podkap. 2.1.). G. Vigner ve své publikaci *Didactique fonctionnelle du français* (1980) navrhuje mnoho

¹⁰ Jednotlivé type de texte se od sebe liší. V rámci české stylistické teorie mohou být pokládány buďto za jeden slohový útvar nebo jejich soubor. Porovnejme například type de texte scientifique, publicitaire, presse s type de texte: recette de cuisine, manuel scolaire, catalogue de vente apod.

¹¹ J.-M. Adam odmítá u vědeckých textů prototype de séquence argumentatif, neboť ten je z velké části ovlivněn subjektivitou autora a jeho cílem je ovlivnit posluchače (což je u vědeckého projevu nepřipustné).

rozličných způsobů třídění odborných textů, k nimž jsou vždy uvedeny příklady typických slohových útvarů. Vědecké komunikáty je podle tohoto autora možno řadit podle druhu publikace na **primární** (periodika, výzkumné zprávy aj.) a **sekundární** (druhotné katalogy, bibliografie, profily aj.), podle cíleného adresáta na **texty didaktické** určené studentům (učebnice, skripta aj.), **texty odborné** určené výzkumným pracovníkům a specialistům (odborné praktické články, návody) **texty vědeckovýzkumné** určené specialistům „vyšší úrovně“ (odborné články a publikace, dokumenty vydávané ku příležitosti konferencí apod.) a **texty popularizační** určené širokému publiku (populárně naučné časopisy aj.) nebo dle vnitřní organizace odborného projevu, kdy můžeme jednak texty odstupňovat podle **míry propracovanosti** (od poznámek zhotovených v rámci výuky až k vysoce organizovaným projevům typu vědeckého článku) anebo je rozřadit podle jejich **výstavbového záměru** neboli slohového postupu (popisný, informační, návodný, argumentační)¹².

Jelikož byl výše zmíněn i příměr k české vnitřní diferenciaci odborného stylu, připadá mi vhodné stručně zmínit i českou kategorizaci. Ani čeští autoři stylistik nejsou v otázce počtu sekundárních stylů odborného projevu a jejich vymezením zdaleka jednotní. Tato variabilita je podle *Současné stylistiky* (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008) důsledkem interaktivnosti moderní prezentace vědy a možností, které nám dávají nová média (s. 210). F. Daneš (1997) je toho názoru, že je možno přiřadit vlastní styl každé vědecké disciplíně, z čehož vyplývá, že by takových stylů mohly potenciálně existovat až tisíce (s. 71). Aby bylo možné provést klasifikaci, je tedy nutno zvýšit stupeň zobecnění.

Obvykle se vychází z původního pojetí B. Havránka, který si povšiml rozdílných vlastností odborných komunikátů praktických (funkční jazyk pracovní/věcný) a teoretických (vědecký funkční jazyk). Na základě tohoto principu se pak můžeme u většiny stylistických teorií setkat se základní diferenciací odborného projevu na **styl vědecký teoretický** a **prakticky odborný** (Karlík - Nekula - Pleskalová, 2002; Čechová – Krčmová – Minářová, 2008; Bečka, 1992, Jedlička a kol., 1970). Styl vědecký teoretický byl měl být po obsahové i formální stránce náročnější, podává nové nebo zcela nově pojaté myšlenky, kompozičně i jazykově je nejvíce propracován a směřuje k větší míře abstrakce a knižnosti (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 223). Naproti tomu text prakticky odborný nemusí nutně přinášet nové náhledy odborných poznatků, vyznačuje se nižší mírou abstrakce a obrací se na příslušné praktické činnosti či aplikace v rámci odborné disciplíny (tamtéž, s. 223).

¹² Zde G. Vigner protíná typologizaci podle *types de texte* (slohových útvarů). Sám se o ní ale explicitně nezmiňuje. Není tudíž možno říct do jaké míry je teorie *langue spécialisée* propojena s ostatními pracemi francouzských stylistiků (např. s J.-M. Adamem).

Kromě tohoto **základního dělení** (často se používá i výrazu **styly/texty vědecké** (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008)) vymezuje téměř každý autor ještě další dílčí styly zvláštních vlastností.

Nejčastěji je jako další styl uváděn **styl populárně naučný**, který bude rozveden v následující podkapitole 2.3. O tomto stylu pojednává již Jedlička a kol. (1970), kde je oblast populárně naučná ovšem vydělena z jiných hledisek než oblast vědecká teoretická a praktická, tedy ne na základě činností, jichž se odborné vyjadřování týká (s. 37, 38). V souladu s tímto dělením je i M. Jelínek v *Příruční mluvnici češtiny* (2008), který styl odborný člení na styl vědecký, odborněpraktický a odborněpopularizační (s. 725). Všimněme si, že v tomto dělení je možno nalézt jistý průnik s G. Vignerem (1980), který vymezuje odborné texty sice podle příjemce, ale svým způsobem podle stejného principu, tedy podle principu komunikativního záměru, neboť ten je do značné míry podmíněn i cíleným publikem. I on získává texty vědecké teoretické (určené specialistům „vyššího stupně“), prakticky odborné (texty určené výzkumným pracovníkům a specialistům) a texty populárně naučné (texty určené širokému publiku). Dále si všímá ještě textů didaktických. Co se týče další experimentální části, v této práci volím právě tento způsob třídění. Jedná se jak o jistý průnik stylistické teorie francouzské a české, tak zároveň (podle mého názoru) o vhodnou míru obecnosti.

Kromě stylů vědeckých teoretických, prakticky odborných a populárně naučných textů si *Současná stylistika* (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008) všímá i **stylu textů učebních**, jejichž funkcí není jen předat určité odborné sdělení, ale také záměrně působit na adresáta a probudit v něm zájem, případně i kontrolovat postup osvojení informací apod. (s. 223), a **styl esejistický**, pro který je charakteristické sepětí prvků odborného a uměleckého stylu (s. 224).

Se stylem teoreticky odborným (neboli vědeckým teoretickým) a prakticky odborným (stylem aplikace vědeckého poznání) se setkáváme také u J. V. Bečky (1992), který dále rozlišuje už jen speciální typy odborných textů (nikoli styly) a to texty naučné a texty populárně naučné, kterým přisuzuje zvláštní poslání, o němž se ale podrobněji dále nerozepisuje (s. 32, 33).

Koncept textů vědeckých, praktických, popularizačních a učebních přejímá například i E. Minářová ve výukové příručce určené pro studenty pedagogických fakult *Základy stylistiky češtiny* (1999), přičemž styl učební je shledán stylem pomezím. Ke stylové oblasti odborné se podle E. Minářové úzce pojí také komunikáty sféry administrativní a jednací (s.51). Obdobný přístup mají i autoři publikace *Jak napsat odborný text* (Čmejrková - Daneš - Světlá, 1999), kteří však o textech pracovních hovoří jako o textech naučných.

Zajímavé jsou náhledy na vnitřní klasifikaci odborného stylu slovenského autora J. Mistríka nebo F. Daneše. J. Mistrík (1977) nahlíží na dělení odborného stylu vzhledem k rozdílnostem funkcí a odlišných jazykových inventářů a vyčleňuje tak odborný styl vyšší (vědecko-naučný) a odborný styl nižší (populárně naučný) (s. 126). K tomuto pojetí se hlásí také F. Daneš v knize *Český jazyk na přelomu tisíciletí* (1997), ale zároveň předkládá návrh i jiného kritéria třídění, kdy staví do protikladu styl textů věd přírodních ke stylu věd humanitních a sociálních (s. 71).

2.3. CHARAKTERISTIKA ODBORNÉHO STYLU

V předchozích kapitolách byl vymezen odborný styl z množiny možných komunikačních situací jako styl s vyhraněnými funkcemi, komunikačními záměry. Dále se budu zabývat specifickými vlastnostmi odborných projevů. Opět mi k popisu odborného projevu ve francouzské stylistice bude nápomocna i česká stylistická teorie, neboť jako historicky mladší měla čas rozvinout svůj náhled i terminologii v paradigmatu funkcionalismu bez zatížení historična, a tak tam kde francouzští stylistici popisují vlastnosti odborného jazyka nebo je i jen implicitně berou jako samozřejmé, česká stylistika generuje jednoznačný a již zapracovaný termín. Nutno podotknout již úvodem, že jsou zde obě stylistické teorie ve shodě, což se dá vysvětlit i tím, že vlastnosti odborného stylu mají jistou univerzální hodnotu společnou všem vědeckým kruhům, které mají v moderní době čím dál větší potřebu se dorozumět a diskutovat.

Francouzský lingvista G. Vigner (1976, s. 14 - 19) odbornou komunikaci vymezuje (la communication technique) v protikladu ke komunikaci běžné¹³ (la communication usuelle). Předpokladem odborné komunikace je podle autora kolektivní mluvčí, neosobní neexpresivní projev, kde pozice mluvčích A a B jsou totožné („A,B définis comme éléments indifférenciés d'un groupement humain fondé sur la maîtrise en commun d'un savoir et d'une compétences“ (s. 14)). Odborná komunikace pak nezávisí na povaze a postoji mluvčího, podává objektivní obraz dané problematiky a její referenční funkce je oproti běžné komunikaci prvořadá. Rétorická funkce je zde druhotná (často zanedbatelná) a funkce lingvistická je označena jako denotativní, tzn. funkcí odborné komunikace je objektivně popisovat, charakterizovat předměty a jevy: „(...) il faut évincer autant que possible l'expérimentateur (sujet humain) pour mettre en vedette l'expérience et son résultat (objet ou

¹³ Zde se jedná o analogii českého pojmu funkční styl běžnědorozumívací.

sujet inanimé“ (s. 16). Dále G. Vigner seznává odbornou komunikaci jako převážně psaný kód, pro který je charakteristická téměř úplná absence rozdílů mezi projevem psaným a mluveným, homogenost jazykových prostředků, neosobní a nadčasový ráz, objektivita, přesnost a zhuštěnost projevu („(...) la précision liée à la concision nécessaire à l'information technique“ (s. 19)).

To vše je plně ve shodě s českou stylistickou teorií, která zachází ještě hlouběji. Funkční odborný styl je typickým **stylem veřejné jazykové komunikace** (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s.211). Tímto není myšleno, že by odborný komunikát byl tematicky vyhraněn pouze veřejnosti (naopak lze uskutečnit ryze soukromý jazykový projev na odborné téma), ale že jeho cílem je oslovit širší okruh vnímatelů. Je zřejmé, že autor nemůže začínat vždy „ab ovo“ (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 208), ale vždy navazuje na starší poznatky. Právě předpoklad jisté míry zkušeností a znalostí tématu nebo zájem (případně jeho iniciace) u očekávaného příjemce je důležitým objektivním stylovým činitelem, který ovlivňuje pojetí, hloubku zpracování i interpretaci odborného sdělení.

Základními vlastnostmi odborné komunikace tedy jsou: úplnost, věcnost, objektivnost a jednoznačnost předávaného sdělení, v co největší míře oproštěného od jakýchkoli subjektivních dojmů nebo citové exprese autora (objektivizace textu). J. V. Bečka (1992) na základě těchto skutečností shledává odborné dílo jako kontrolovatelné nejen vzhledem ke skutečnosti, nýbrž i vzhledem k myšlenkovým postupům, jichž autor užívá (s. 32). Cílem je dosáhnout plně intelektualizovaného jasného výrazu, který umožní adresátovi tlumočené poznatky správně uchopit a zařadit do obsahu svého vědomí.

Odborný komunikát, který má naplnit výše zmíněná kritéria, je tudíž výsledkem složitých, propracovaných procesů, které vyžadují pečlivou přípravu. Taková příprava je plně možná jen v psané formě a evidentně směřuje ke spisovnosti (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 211). Žánry odborných komunikátů jsou proto většinou psané, mluvené, jako přednáška, referát apod. jsou z důvodů nutné přípravy vypracovány písemně a často předčítány. Logickým vyústěním předchozího, je i základní **forma projevu – monologická**¹⁴.

Dalším význačným rysem odborného funkčního stylu je **situační nezakotvenost**. Jedná se o směr k nadčasovosti, kdy autor v jistém čase formuluje předávané poznatky tak, aby i po jisté době byly jejich interpretace jednoznačné a dostatečně vypovídající (porozumění je pak někdy ztíženo změnou nebo vývojem dané terminologie). Nelze zaměňovat situační nezakotvenost s mimočasovostí, protože už samotným vznikem vstupuje odborný komunikát

¹⁴ Dialog se uplatní jen v některých žánrech (panelová diskuze apod.) a má ve srovnání se spontánním dialogem obvyklým v prostědělovací oblasti zvláštní rysy především v kompozici dialogického celku, v něm se řeší jediný nastolený problém (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 211).

do časové posloupnosti jisté odborné disciplíny a žánru. Zařaditelný je nejen svým obsahem, ale i formou a díky odkazům na literaturu předmětu a citacím nese výrazné **rysy intertextovosti** (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 208). Podstatným konstituujícím faktorem odborných projevů je také **pojmovost**. Cíl sdělení je přesně vymezen a ve výkladu dominují fakta a logická argumentace (tamtéž, s. 211).

Do jisté míry žádoucí **stereotypnost** ve vědecké stylové oblasti je v dnešní době podle *Současné stylistiky* (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008) stále více pod vlivem nadnárodního charakteru vědecké komunikace, v níž dominuje anglosaský svět (oproti tradičnímu „teutonskému stylu“ dominujícímu kulturnímu prostředí střední Evropy), který do odborného vyjadřování uvádí subjekt autora a upřednostňuje originalitu jazyka. S touto volností **variabilita** uvnitř odborného stylu stoupá (s. 43, 211, 212). Jak je vidno, odborná komunikace v současné době hlavně na vědecké i popularizační úrovni doznává vysoké důležitosti.

2.3.1. STYLOVÁ NORMA ODBORNÉHO STYLU

Dále se budu v rámci této podkapitoly zabývat stylovou normou odborných komunikátů. V následující části tak vymezím specifika slovní zásoby, větné stavby a kompozice odborného sdělení. Ráda bych úvodem upozornila na fakt, že obecná charakteristika podaná níže, popisuje cele styly vědecké (vědecký teoretický a praktický odborný) a velké části i styl populárně naučný (důležitý v následující experimentální části). Ten se ale svoji stylovou normou v některých bodech odlišuje, a proto tato specifika poznačím zvlášť v samostatné podkapitole 2.3.2.

Začněme s popisem **oblasti lexikální**. Francouzské publikace seznávají specifické lexikum význačným rysem odborného projevu: „De tous les traits qui caractérisent une langue de spécialité, le lexique est très certainement le plus spectaculaire. (...) Le vocabulaire, dans les langues de spécialité, assume une fonction essentiellement dénotative“ (Vigner, 1976, s. 8). K vydělení odborného stylu došlo mimo jiné právě na základě specifických znaků odborné komunikace v lexikální oblasti – hovoříme zvlášť o **odborné terminologii**, která je prostředkem přesnosti a jednoznačnosti odborného stylu: „Il (le lexique dans les langues de spécialité) est là pour désigner sans moindre ambiguïté telle pièce, tel appareil, tel outil ou telle opération“ (Vigner, 1976, s. 8). Vytváří se tedy typická vrstva lexikálních jednotek – **termínů, odborných názvů**. Z hlediska lexikologie je termín definován jako pojmenování,

které v rámci určité disciplíny jednoznačně vymezuje daný pojem. Jedná se většinou o substantivní pojmenování vyznačující se neexpresivností, s funkcí nominální, kognitivní a nociónální povahy (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 218; Kocourek, 1982, s. 76-79). V rámci určitého oboru jde o výrazy ustálené – fixované konvencí a přesně identifikovatelné nezávisle na kontextu. Samozřejmostí je i fakt, že k porozumění termínu je třeba dřívější zkušenosti nebo určitého vzdělání v oboru. Správné pochopení termínu je totiž klíčem ke správnému porozumění odborného sdělení (Vigner, 1976, s. 10). Co se týče spisovnosti odborného jazyka R. Kocourek (1982) říká: „(...) la langue de spécialité, comme la langue tout court d'ailleurs, se différencie selon les **registres**: Elle emprunte le registre soutenu, courant ou non standard. Une communication faite au congrès d'une société savante sera probablement présentée sous la forme de la langue standard soutenue (...)“ (s. 24). Odborný projev směřuje tedy spíše ke spisovnosti (neboť odborná komunikace v rámci vědeckých konferencí, vysokoškolských studií nebo v médiích je častější), ovšem profesionalismy se mnohdy postupně stávají samostatnými termíny, slangový výraz se může ustálit a přejít v profesionalismus. Zde hovoří G. Vigner (1980) o tzv. langue des métiers, des professions, scientifique et technique. Mezi specifické rysy odborného lexika patří nejenom termíny ale i zvýšený podíl slov přejatých, výskyt výrazů termínů mezioborových a užití konkrétních údajů (např.: vlastní jména, data či fyzikální, chemické a matematické symboly). Zvláště pro didaktické účely provádí G. Vigner (1980, s. 66-71) lingvistickou analýzu slovní zásoby odborných textů a vymezuje tři úrovně odborného lexika: *le F. F. I*¹⁵ (slovní zásoba běžné komunikace), *le V.G.O.S.* a *le L.E.S.E.F.*¹⁶ (mezioborové termíny, slovní zásoba společná všem vědním oblastem – míry, váhy, matematické vztahy apod.) a *les lexiques spécialisés* (zvláštní slovní zásoba specifického vědního oboru).

Vzhledem k tomu, že se tato práce bude dále podrobněji zabývat nominalizačními procesy, je nutné tuto vlastnost zmínit také v souvislosti s oblastí lexikální. Tendence k **nominalizaci**, tj. k relativně vyššímu podílu substantiv a celých nominálních frází (např. substantivum s rozvíjejícími větnými členy), je možné sledovat i v oblasti lexikálních prostředků. Tento proces je ještě více podporován tzv. **multiverbizačními tendencemi** (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 221) odborného vyjadřování, kdy místo konkrétnějšího slovesa se objevují slovesa neplnovýznamového nebo s obecnějším významem a substantiva. Role slovesa je tak oslabena, což přispívá ke staticnosti sdělení. Ve

¹⁵ Le F.F.I.: Français fondamental 1er Degré

¹⁶ Le V.G.O.S.: Vocabulaire Général d'Orientation Scientifique; Le L.E.S.E.F.: Lexique pour l'Enseignement Scientifique en Langue Française

francouzštině je tento jev sledován ve vztahu s lingvistickou teorií **verbe support** (v češtině kategoriální slovesa), které bude tato práce dále popisovat v kapitole 3.

Realizace komunikačního záměru odborných projevů se samozřejmě promítá i v povaze **syntaktické oblasti**. Francouzští stylistici si uvědomují, že odborný projev není určen jenom zvláštní slovní zásobou: „La connaissance du vocabulaire aide à mieux repérer les champs sémantiques, mais ce lexique ne renseigne en rien sur le type de texte qui est peut être produit à partir de ce noyau lexical. Ce qui est fondamental, c’est de connaître la relation établie entre ces différents termes, relation, qui définit la technique. (...) C’est à la syntaxe qu’il revient d’exprimer cette relation“ (Vigner, 1976, s. 10). Zde se hovoří o větné stavbě jako o důležitém (přímo základním) nástroji výběru, rozvržení a uvedení informací, které usnadňuje uchopení předávaného sdělení. Snaha předat složitě strukturované myšlenky vede častěji k používání **rozsáhlých souvětí** na úkor vět jednoduchých: „La complexité syntaxique de la phrase technoscientifique réside surtout dans sa longueur, dans l’expansion du syntagme nominal, dans l’emploi très fréquent de la construction participiales et, aussi, de construction incises, sans compter un répertoire varié, et parfois particulier, de coordonnants et de subordonnants“ (Kocourek, 1982, s. 59). Požadavek omezení subjektivity a expresivity autora je realizován užitím autorského plurálu, kdy autor uvádí myšlenky jako myšlenky vědeckého kolektivu (zájmena *on* a *nous* – **pronoms de modestie** (Kocourek, 1982, s. 64)). „**Neosobnosti**“ (impersonnalité) je podle R. Kocourka (1982) dosahováno nejen pomocí zájmen autorského plurálu, ale také pomocí neměnného zájmena *il*, konstrukcí neosobního způsobu (participiálních, gerundiálních a infinitivních) a pasivních konstrukcí: „(...) les ressources syntaxiques de l’impersonnalité sont surtout les suivantes: les pronoms *nous* et *on* de modestie, le pronom invariable *il*, les constructions au mode impersonnel (participiales, gérondives, infinitives), et les tournures passives“ (s. 64). Pro účely objektivizace textu je často užíváno sloves ve tvarech přítomných a oznamovacího způsobu (tamtéž, s. 52).

Ve snaze vyjádřit závažné myšlenkové procesy se odborný komunikát uchyluje ke složité a dokonale propracované větné stavbě, jejímž cílem je **ekonomičnost** vyjádření bez redundantních informací (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 217). **Skladební kondenzace** neboli zhuštěnosti vyjádření, a tedy i kýženého předání maxima informací, je dosaženo pomocí pro odborný komunikát specifických prostředků: polovětné konstrukce, konstrukce s několika genitivy (bohatá kvalifikace podstatného jména), konstrukce s podstatným jménem deverbativním, popř. zvláštní formou kondenzace – eliptickým výrazem apod. (Kocourek, 1982, s. 62). Všem těmto prostředkům je společný jejich **jmenný charakter**, opření o základní prvek jmenné povahy (Jedlička a kol., 1970, s. 39). P. Lerat

(1995) k nominalizačním tendencím podotýká: „La syntaxe de langues spécialisées est une syntaxe des groups de mots, dans une large mesure, du fait du figement relatif de séquences dénominatives usuelles“ (s. 12). V této práci se budu dále zabývat právě prostředky nominalizace ve francouzském odborném projevu, ovšem se zaměřením na nominální transformaci slovesa směrem k podstatnému jménu.

Co se týče kompozice, pro účely odborné komunikace je zapotřebí přehledné a jasné textové výstavby. Dalším charakteristickým rysem je tedy ať už u psaného nebo mluveného projevu **promyšlená kompozice**. J. V. Bečka (1992) hovoří o kompozičním principu systematickosti, který zajišťuje soudržnost odborných projevů (s.417). Kompozici (G. Vigner zavádí pojem *image du texte*) je možno sledovat ve dvou rovinách (Vigner, 1980, s. 150, 176; Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 213). **Horizontální členění** rozpracovává výstavbu odborného komunikátu na vícero částí. Nejdříve se setkáme s názvem, vyjadřujícím hlavní téma, po němž následuje úvod (dostatečně poutavý k probuzení zájmu) adresáta, dále řešení problematiky ve vlastní stati. Tato část je obvykle dále vnitřně dělena na kapitoly a odstavce. Výsledky vlastní stati poté shrnuje závěr. V dnešní době se také často výsledky práce shrnují v podobě abstraktu (často cizojazyčného), který je podán hned na začátku textu. **Členění vertikální** doplňuje odborný text systémem dalších poznámek, které slouží k jasné hierarchizaci informací (např.: grafické zvýraznění klíčových slov, poznámkový aparát, citace a rejstřík literatury aj.). Velice závažným pojmem je při výstavbě odborného komunikátu **koheze** (spojitost či soudržnost) **textu** (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 121–122). Té je dosaženo pomocí konektorů (částice, spojky, deiktická zájmena aj.) a textových orientátorů. Někdy je ve spojitosti s termínem koheze použito i výrazu **koherence** (Kocourek, 1982, s. 44) označující výrazovou (jazykovou) provázanost textu. Dalším zvláštním rysem odborného komunikátu je využívání i neverbálních informačních vyjádření, tj. tabulek, grafů, ilustrací apod.

Současná stylistika (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008) stylovou normu odborných textů celkově jednotnou (s. 222). Z francouzských publikací je patrná celková shoda s českou stylistickou teorií, a proto si dovoluji tvrdit, že tvrzení o celkové jednotě stylové normy odborných komunikátů je platné i pro francouzskou teorii (celkově univerzální). Je tedy možno obecně říci, že funkci odborného stylu se podřizují všechny úrovně textové výstavby od kompozice až po lexikum a dokonce i stránka vnějšková (grafické ztvárnění, ev. výslovnost).

2.3.2. SPECIFIKA STYLU POPULÁRNĚ NAUČNÉHO

Styl populárně naučný (také popularizační) v současné době nabývá stále na větším významu a jelikož bude důležitou součástí dalšího experimentálního výzkumu této studie, připadá mi vhodné představit ho stranou od výše uvedené charakteristiky. Důvodem tohoto postupu je specifická stylová norma, jež se od předešlé obecné charakteristiky odborného projevu v některých bodech liší. Upozorňuji tedy na fakt, že výše podaná obecná charakteristika odborného projevu odpovídá plně vlastnostem stylů vědeckých (vědeckému teoretickému a prakticky odbornému) a s populárně naučným stylem se shoduje z určité části. Formálně jsou ale ve vnitřní diferenciaci odborného stylu vědecké styly se stylem populárně naučným na stejné úrovni. I zde využiji místy pomoci českého pojmosloví a teorie k doplnění, porovnání a popisu francouzských studií.

Francouzské práce definují populárně naučný styl (francouzský termín **vulgarisation scientifique**) jako: „On définit habituellement la vulgarisation scientifique comme le fait d’adapter un ensemble de connaissances scientifiques et techniques de manière à les rendre accessibles à un lecteur non spécialiste“ (Thouin, 2006, s. 1). Autor za touto definicí vidí důvod jistě **otevřenosti a přístupnosti** popularizačního textu, které jsou zásadním rozdílem oproti textům vědeckým určeným specialistům.

Dovolím si zde malé odbočení k české teorii. Jistým vodítkem k popisu populárně naučného stylu jsou už samotné okolnosti jeho zařazení právě v rámci širšího stylu odborného v české funkční stylistice. Ty upozorňují na vlastnosti, jež nejsou v souladu se stylovou normou textů vědeckých. *Encyklopedický slovník češtiny* (Karlík - Nekula - Pleskalová, 2002, s. 454) hovoří o popularizačním stylu jako o zobecnění stylu textů s odbornou tematikou zpracovaných publicistickým způsobem. O průniku stylu odborného se stylem publicistickým nebo dokonce s prvky krásné literatury se zmiňuje i *Současná stylistika* (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 224). A. Jedlička (1970) podává celkem přesné vysvětlení těchto jevů, když popularizační oblast vyděluje z jiného hlediska než oblast vědeckou a prakticky odbornou: „Nejde při nich (při popularizačních projevech) ze strany autora o maximální přesnost formulační jako v projevech vědeckých, nýbrž o usnadnění porozumění vzhledem k adresátům projevů“ (s. 38). Tato pomezí pozice populárně naučného stylu je zřejmě důsledkem zmnožení funkcí tohoto typu textu, který se přizpůsobuje zájemci bez přílišné znalosti oboru. Podle české autorky M. Krčmové (1999, s. 273) se tak jedná o **styl polyfunkční**. Kromě primární funkce odborněsdělné stylu odborného projevům

popularizačním přisuzuje i **funkci persvazivní** a **získávací**, významnou shledává i funkci **rekreační** a **reprezentativní** (tamtéž, s. 273, 274). Právě funkce získávací, s cílem vzbudit u adresáta zájem, a persvazivnost projevu, tedy schopnost formovat postoje adresáta a přesvědčit jej o obsahu sdělení, jsou určujícími vlastnostmi stylu publicistického, což dokládá příčinu přechodného charakteru populárně naučného projevu. Funkce rekreační pak sekundárně napomáhá osvojení informace a funkce reprezentativní spadá do oblasti nákladných a drahých publikací, jejichž vystavení či snad jen prolistování zvyšuje prestiž majitele (Krčmová, 1999, s. 274).

Z vymezení funkcí logicky vyplývá, že jejich realizace a tím i míra popularizace bude přímo úměrná rozumovým schopnostem předpokládaného adresáta. Zatímco vědecké projevy promlouvají k vnímání poučenému a v oboru zběhlému, projevy populárně naučné se zaměřují hlavně na ty, kteří mohou být vzdělaní v jiné vědecké disciplíně a o problematiku se zajímají z čistě laického hlediska, hledají pobavení, ohromení nebo chtějí jen uspokojit svoji potřebu čtení (Krčmová, 1999, s. 275). Francouzské práce si všímají tendencí popularizačních textů vybírat, co nejjednodušší, nejatraktivnější (zato ale leckdy nepodstatná) témata: „Même le public le plus éclairé a souvent, dans le domaine culturel, la même attitude de consommateur que dans le domaine matériel. Il lui faut des découvertes déterminantes, des réponses achevées qu’il puisse ajouter à la panoplie d’informations de sa culture personnelle. Le caractère souvent lent et partiel des résultats de recherche risque de l’impatier et de le faire décrocher“ (Thouin, 2006, s. 5).

Můžeme tedy odvodit, že předpokládaný charakter příjemce popularizačního komunikátu se stává silným stylovým faktorem, který zásadně podmiňuje výběr výrazových prostředků. Zmírněním nároků na percepční schopnosti adresáta dochází k zjednodušení výkladu. S důrazem na obecnou srozumitelnost se zmenšuje míra přesnosti výkladu a v zájmu názornosti se uvádí hojný počet příkladů či přirovnání: „Le recours à des exemples constitue une autre façon très efficace de concrétiser l’information et d’en faciliter la compréhension“ (CRSNG, 2011, s. 11). Protože adresátem je laik neznalý odborné disciplíny, autor musí často vysvětlovat i pojmy, které vědecké publikum zná a se kterými je ve vědeckých textech implicitně počítáno: „Cette **activité de reformulation** (zvýraznění aurkou práce) – qui peut explorer d’autres relations sémantiques comme la quasi synonymie, la métonymie – est très présente dans le discours de vulgarisation ; elle s’appuie sur des marques comme la virgule, les parenthèses, « ou », « c’est-à-dire ». La reformulation se présente alors comme une forme d’ajout et cette adjonction est insérée syntaxiquement au fil du discours“ (Reboul-Touré, 2004, s. 200). Požadavek „pohodlí“ adresáta tak ovlivňuje

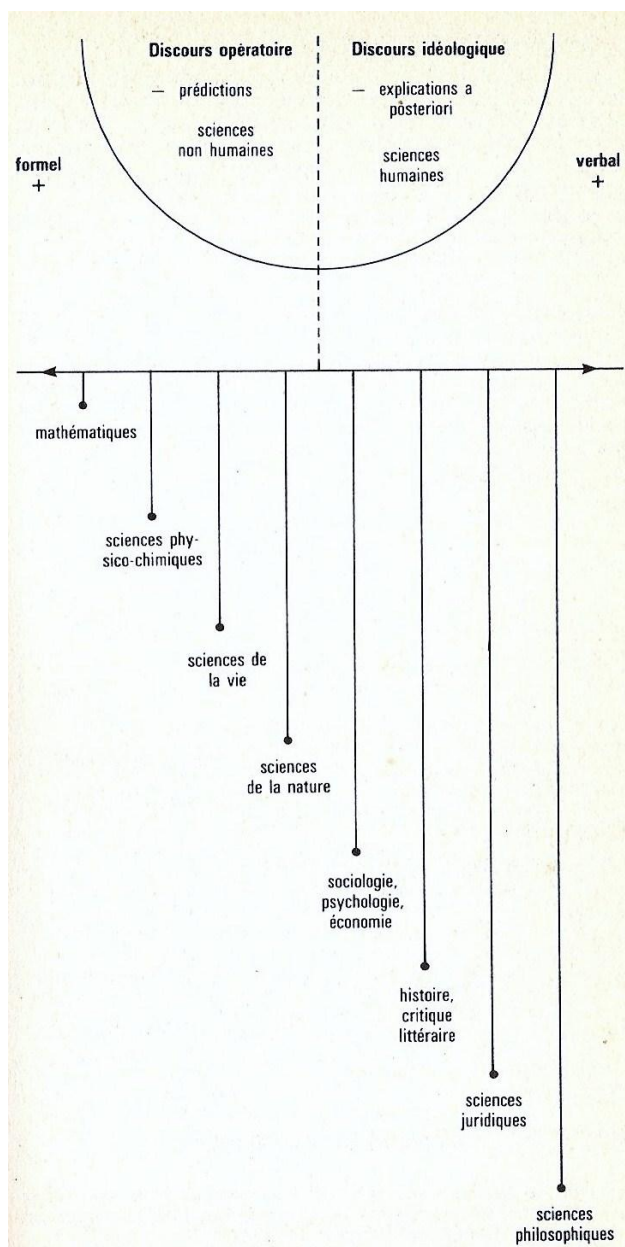
syntax populárně naučného komunikátu. Vzniká formálně syntakticky nenasycený výraz, typický pro plynulejší a živější vnímání textu. Tyto úvahy nás vedou i k faktu, že tendence populárně naučného textu k nominalizaci budou méně výrazné než u textů vědeckých. Jedna z francouzských lingvodidaktických prací dokonce hovoří o potřebě vyprávění: „La vulgarisation scientifique vise à insuffler au public le goût d'apprendre, et non à l'instruire. Pour cela, il faut savoir raconter une histoire et partager avec lui une aventure“ (CRSNG, 2011, s. 9). V popularizujících pracích se tudíž často setkáme se slohovým postupem vyprávěcím, který je percepčně přitažlivější a slouží tak jako jeden z prostředků beletrizace textu.

Co se týče oblasti lexikální, charakteristickým rysem je tendence k výběru jednodušší slovní zásoby a omezení terminologie na nezbytnou míru, přičemž preferovány jsou spíše termíny mateřského jazyka: „Avant d'utiliser un terme technique ou une expression appartenant au jargon d'une discipline scientifique, il faut se demander toujours si cet usage est vraiment indispensable. (...) Seuls les termes et expressions techniques essentiels aux explications doivent être gardés et il faut bien prendre soin de les définir à chaque fois“ (CRSNG, 2011, s. 10). Na rozdíl od výkladů vědeckých je zde užíváno výrazů aktualizovaných a expresivních (přípustné je i vyjádření osobního postoje autora). Vyjádření se tím stává variabilnější. Velký důraz je také kladen na prostředky mimojazykové (tradičně se užívá ilustrace), kdy výtvarná stránka pomáhá udržet pozornost čtenáře i názornost sdělení.

Na základě výše uvedených faktů lze usuzovat, že texty stylů jaksi „základních“ vědeckých (vědeckých teoretických a prakticky odborných) jsou z hlediska sdělení nadřazené stylu populárně naučnému, neboť ten pouze přejímá a zpřístupňuje (popularizuje) širšímu obecnstvu vybraná zajímavá témata těchto textů. Sandrine Reboul-Touré ve svém článku *Écrire la vulgarisation scientifique aujourd'hui* (2004) hovoří o tzv. **discours sources** a **discours seconds** a vymezuje tak popularizační text jako: „La rénonciation de discours sources, élaborés par et pour des “spécialistes”, en discours seconds destinés à un large public“ (s. 197). Texty vědecké určené specializovanému publiku se tak stávají informačním základem, který je se zřetelem na neoborného adresáta přepracován a plní tudíž více než základní funkci odborného stylu (o polyfunkčnosti viz. výše), tzn. předat odborné sdělení.

Dovolím si zde ještě podotknout, že jedním z předpokladů této práce je fakt, že odborný projev pro vědní obor chemie, tj. pro jeden z vědních oborů přírodovědných, bude vykazovat větší tendenci k nominálnímu vyjádření a tento jev bude tak snadno sledovatelný a lépe „demonstrovatelný“.

Toto tvrzení je podloženo teorií G. Vignera (1980, s. 49–51), který vymezuje dva termíny **discours opératoire** a **discours idéologique**. Zatímco pod discours opératoire je myšleno: „Un discours qui consiste à construire un système organisé de représentations au moyen desquelles on pourra formuler des prédications“ (s. 49), discours idéologique je definován jako: „Un système organisé de la réalité ; sa fiction ne consiste pas à prédire des effets observables, mais à expliquer après coup les effets observés (...)“ (s. 49).

Obrázak 1.: Ilustrace k teorii discours opératoire a discours idéologique (Vigner, 1980, s. 51)

Tyto dva jevy se mohou v jednom komunikátu mísit, ale vždy jeden převládá. Discours opératoire je typickým pro vědy přírodovědné a discours idéologique pak náleží vědám

humanitním. G. Vigner za pomoci ilustrace (Obr. 1.) vysvětluje, že právě discours opératoire je oproti verbálnímu, dynamickému discours idéologique více formální: „(...) du côté du pôle formel, les formulations sont plus conventionnelles, la présence de l'émetteur dans son énonciation est infiniment moins évidente. Discours recourant à une langue «stabilisée», conventionnelle, relayée par d'autres langages (langage formel, langage numérique, langage graphique, etc.)“ (s. 50). Na této ilustraci (Obr. 1) si povšimněme pozice věd fyzikálně chemických (science physico-chimique). Ta je výrazně nakloněna straně formální, méně dynamické a méně verbální.

3. Nominalizační procesy ve francouzském odborném projevu

3.1. VÝZNAM A FUNKCE NOMINALIZACE

Nominalizace je stylově nepříznačový (tedy charakteristický) syntaktický jev odborných komunikátů. Můžeme hovořit také o jmenném (nominálním) vyjadřování. V této podkapitole bude tento pojem vysvětlen a uveden do kontextu s cíli této práce.

Francouzský termín **nominalisation** je vymezen jako: „Transformation dont le résultat est un équivalent fonctionnel de syntagme nominal“ (CNRLT, 2009). Pokud máme správně této definici porozumět, je nutné nejdříve vysvětlit samotný pojem **syntagme nominal** (do češtiny přeložen jako nominální syntagma). Jmenným (nominálním) syntagmatem je míněna konstrukce, jejímž gramatickým základem je jméno. Význam nominálního syntagmatu je interpretován jako referenční a popisný: „(...) c'est-à-dire une séquence construite d'unités dont le sens codés se combinent pour évoquer un type d'entité“ (Riegel – Pellat – Rioul, 2008, s. 150). Oproti této konstrukci se logicky staví **syntagma slovesné** (verbální), jejímž gramatickým základem je sloveso. Slovesné syntagma je prostředkem dynamiky sdělení: „Le groupe verbal assure souvent la fonction globale de propos, par opposition au thème de l'énoncé, représenté par le sujet“ (tamtéž, s. 215). Pod pojmem **transformation** (transformace) se rozumí taková operace, kdy se mění povrchová struktura výpovědi a obsah zůstává zachován (Šabršula, 1986, s. 29). Je možno také mluvit o syntaktické synonymii. Výsledek takovéto transformace můžeme nazvat **kondenzátem** a větněčlenské syntaktické schéma, podle něhož se nominální kondenzace uskutečňuje, **kondenzátorem** (Grepl a kol., 2008, s. 752). Zde je nutné si uvědomit, že nominalizace nemusí být vždy syntaktickou kondenzací. Jak dále uvidíme, například v případě kategoriálních sloves se bude jednat spíše o způsob perifráze.

Nominalizace tedy záleží v tom, že se zhruba stejného komunikačního cíle dosahuje transformací věty (obyčejně vedlejší), tedy: „Transformation qui convertit une phrase en un syntagme nominal et qui l'enchâsse dans une autre phrase, dite «phrase matrice»“ (CNRLT, 2009). Zdroj CNRLT nabízí ještě mnohem triviálnější vysvětlení: „«rendre nominal»“. Z tohoto celkem stručného konstatování je ale více než zřejmé, že výsledkem (či alespoň

směrem) nominalizačního procesu je podstatné jméno. V této studii se budu zabývat procesem transformace, který směřuje výhradně od slovesa k podstatnému jménu.

Pro některé jazyky je tento typ vyjádření zcela nepříznakový. Příkladem je právě francouzský jazyk, který je povahy analytické a nominální vyjádření je pro něj, na rozdíl od dynamické povahy češtiny, přirozené. Nominalizační procesy vlastní odborným komunikátům jsou ovšem jiné povahy, tím je míněno, že pro běžnou komunikaci ve francouzském jazyce jsou příznakovými.

Důvod zvýšené tendence k nominálnímu vyjádření v projevech odborné komunikace vyplývá již z výše podané charakteristiky (podkapitola 2.3.). Toto vyjádření je výrazně **statičtější, pojmovější** než vyjádření slovesné, které přispívá v textu k dějové dynamičnosti. Funkcí nominalizace je tedy **zhutnění výpovědi**. Dochází k zhušťování vztahů mezi informacemi a k větší či menší implikaci informace (Grepl a kol., 2008, s. 752, 753). Právě schopnost podat výklad analyticky a staticky je pro odborný styl typická. Omezení dějovosti umožňuje uchopit jevy stavově, předmětně a tedy i jasněji. Záměna slovesného vyjádření vyjádřením jmenným neznamena však úplné popření dějovosti, objektivní dějovost vyjádření zůstává. Jde jen o metodu, která usnadňuje chápání složitých vztahů vyjadřovaných v odborném textu, ale neomezuje se jen na něj. Dalším důležitým faktorem je **úspornost** nominálního vyjádření. Tím je myšlena schopnost umísťovat větší množství informačních hodnot do rámce věty, přičemž souvětné schéma se tak uvolňuje pro vyjadřování dalších vztahů (tamtéž, s. 753). Při produkci odborného komunikátu je ovšem nutné se vyvarovat nadměrného užívání nominálních konstrukcí, které by mohlo vést k přetíženosti větné stavby a tudíž i k nejasnosti sdělení.

Uvedené vlastnosti jmenného vyjadřování podmiňují také proces tvorby odborných projevů. Omezení dějovosti a důraz na pojmovost se odráží například ve slohových postupech. Zatímco dějovost je realizována pomocí vyjádření slovesného (vyprávění), nominálnímu vyjádření odpovídají slohové postupy popisný a výkladový, což je v souladu mimo jiné i s typologizační teorií J.-M. Adama, který projevy odborné komunikace řadí pod tzv. prototype de séquence explicatif, popř. descriptif (do češtiny přeloženo jako výkladová a popisná sekvence).

Podala jsem tedy vysvětlení obsahu termínu nominalizace a uvedla jeho funkci při produkci a chápání odborných komunikátů. Dále se budu zabývat popisem procesů nominalizace v odborné komunikaci, přičemž mým cílem nebude rozebrat tyto procesy z hlediska historického, genetického, tzn. je-li historicky primární konstrukce jmenná nebo

slovesná. Nominální vyjádření v této studii hraje ryze funkční roli – pro své vlastnosti je příznačné pro styl odborné komunikace. Z výše uvedeného popisu funkce nominálního vyjádření vyplývá, že funkční pojetí nominalizace předpokládá existenci konkurence mezi verbálním a jmenným vyjádřením, přičemž obě vyjádření by měla být synonymního významu. V této práci se tedy budu zabývat tzv. **transformační teorií**. Pokud máme v práci postoupit dále, je třeba ještě upřesnit tuto myšlenku pojetí nominalizace.

Nominalizace byla tradičně francouzskou gramatickou tradicí vnímána z perspektivy morfologické: „La nominalisation était conçue comme un processus de dérivation aboutissant, à l'aide d'affixes, à la création d'unités lexicales“ (Gross – Vivès, 1986, s. 7). Tato koncepce, uvažující nominalizaci jako jev generující různé slovní druhy odvozením pomocí affixů z jiných slovních druhů, byla shledaná **generativní gramatikou** za nedostačující. Morfologická nominalizace (nominalisation morphologique) si podle generativních gramatiků nevšímá faktu, že původní a výsledný nominalizovaný výraz mohou mít odlišné syntaktické vlastnosti. Generativní gramatika zavádí tudíž transformační teorii (studii), která nominalizaci definuje jako transformaci věty v nominální syntagma (tamtéž, s. 7), což je v souladu s výše popsaným pojetím nominalizace. Nabízí se otázka, jak se nakonec nakládá s tzv. **nominaux dérivés** (substantivy odvozenými morfologickou nominalizací) v pojetí generativní gramatiky. „Quant aux nominaux dérivées, ils se comportent comme des noms, et à ce titre, figurent dans la base (hypothèse lexicaliste)“ (tamtéž, s.7). Toto řešení se vysvětluje teorií N. Chomského: „(...) caractère idiosyncratique de la relation qu'entretiennent le nominal dérivé et le verbe qui lui est associé...[ce caractère idiosyncratique] a été si souvent remarqué qu'il est superflu d'en discuter. (...) [nominaux dérivées] (doplnění autorkou textu) possèdent leur propre contenu sémantique et sont reliés sémantiquement aux formes de base de façon diverse“ (tamtéž, s.7). Nominaux dérivés zaujímají tedy z hlediska transformačních studií zvláštní pozici. Přesto jsou právě deverbativní podstatná jména prostředkem, který přispívá nejvíce ke kondenzaci textu, a proto na ně bude v této práci brán zřetel.

3.2. POPIS NOMINALIZAČNÍCH PROCESŮ

Probrat všechny syntaktické varianty prostředků nominalizace je téma rozsáhlých monografií. Úkolem této podkapitoly bude tudíž popis charakteristických nominalizačních procesů odborných komunikátů. Při jejich vyšetření se zaměřím na obecný popis, užití, vlastnosti, ale také bych ráda zmínila některé drobné problémy, se kterými se můžeme u jednotlivých prostředků nominalizace setkat. Vše bude uvedeno příklady textů z vědní

oblasti chemie. Protože se tato práce bude dále v experimentální části zabývat porovnáním míry užití popsaných nominalizačních procesů ve vymezených podstylech odborného projevu, dovolím si úvodem přidat důležitou poznámku, která posléze umožní porovnat prostředky nominalizace mezi sebou dalším způsobem – z hlediska jejich míry dějovosti.

Jelikož se nominalizační transformace děje projevuje přeměnou slovesa směrem k podstatnému jménu, jedním z výstupů této práce bude porovnání míry **predikační potence** slovnědruhové povahy kondenzátorů. Ve francouzských pracích se hovoří o tzv. **degré de prédictivité** (Escriva, 2002, s. 38). Klademe si tedy otázku, který z nominalizačních procesů je substantivu nejbližší a který je naopak blíže verbu, tzn. vycházím z předpokladu, že predikační potence není u všech kondenzátorů stejná: větší je u konstrukcí s neurčitými tvary slovesnými, menší u dějových substantiv. Tato teorie vyžaduje bližší vysvětlení.

Deverbativní substantiva (substantifs déverbaux) vykazují nejnižší míru predikační potence tzn., stojí nejbližší substantivu. Jedná se o podstatná jména odvozená od sloves, která významově nesou jejich vyjádření slovesného děje, ale gramaticky jsou řazena samozřejmě jako substantiva. Je nutné zde upozornit na rozdíl mezi deverbativním substantivem francouzským a českým. Ve francouzské gramatice se totiž deverbativní substantiva rovnají substantivům slovesným (substantifs verbaux): „Les substantifs verbaux (noms d'action) sont des substantifs désignant, à la différence des verbes, des actions matérialisées, mais aussi, par métonymie, leurs résultats, voire des choses généralement considérées comme tels“ (Hanáková, 1984, s. 20).

- (1) oxydation (děj), réglage (děj), ouverture (výsledek), calculatrice (nástroj) aj.

Lze se setkat i s termínem *noms d'action*. Jelikož čeština na rozdíl od francouzštiny rozlišuje silně kategorii slovesného vidu, vyděluje z deverbativních podstatných jmen dvě podskupiny: podstatná jména dějová, která vid nezachovávají a podstatná jména slovesná, která vyjádření vidu nesou (např. coup de brosse). Tato praxe ve francouzštině neexistuje, i když myšlenku slovesného vidu lze v některých francouzských jazykovědných pracích sledovat. V této práci budu používat dále pojem deverbativní substantiva, jelikož mi přijde příhodné zdůraznit tak jejich slovesný základ. Deverbativní podstatná jména jsou dále v práci brána ve smyslu francouzské gramatiky.

Dalším stupněm přechodu od substantiva ke slovesu jsou neurčité slovesné tvary. Výrazem s nejnižší mírou predikační potence bude **infinitiv**. Lze tak usuzovat na základě

ztráty slovesných kategorií (číslo, osoba, rod), která se ostatně týká všech neurčitých tvarů. Na rozdíl od češtiny se ve francouzštině infinitiv pojí s předložkami, což je dalším důkazem jeho substantivních vlastností. Infinitiv a substantivum jsou si tedy po funkční stránce velice blízké: „L'équivalence entre l'infinitif et le nom est une donnée fondamentale de la syntaxe“ (Le Goffic, 1993, s. 36). Avšak v infinitivu pořád převládá pojetí procesu, myšlenka určitého děje. Porovnejme:

(2) addition d'acide ↔ additionner l'eau d'acide

Důkazem tohoto jsou dvě důležité syntaktické vlastnosti: zachování slovesné reky a možnost vyjádření času. Také samotný fakt, že infinitiv může být základem polovětné konstrukce, plyne ze vztahu děje infinitivního slovesa k nositeli tohoto děje. Stupeň nominalizace je tudíž nižší než u substantiv dějových. Tyto závěry podporuje i teorie Jeana Dubois, který ve své knize *Grammaire structurale du français: le verbe* (1967) nachází paralelu mezi infinitivem a substantivem a stejně tak například mezi přičestím a adjektivem: „La distinction¹⁷ entre le verbe et le syntagme verbal permet de définir le statut du participe et de l'infinitif, et par voie de conséquence, d'intégrer le premier à la classe des adjectifs et le second à la classe des substantifs“ (Dubois, 1967, s. 14). Toto tvrzení se opírá o podobnost jejich funkce ve větě, kterou je možno sledovat jak na poli syntaktickém, tak i sémantickém.

Vyšší stupeň predikační potence je obsažen ve **verbe support**. Česká jazykověda užívá pojmenování **kategoriální sloveso** (Karlík, 1996). Jedná se o sloveso referenčně prázdné, které slouží pouze k syntaktické integraci postponovaného větného členu. Ten je právě nositelem významu sdělení.

(3) faire l'examen de, donner l'ordre de, procéder à la densification

O vyjádření dějovosti se pak kategoriální sloveso dělí se substantivem. Použitím kategoriálního slovesa se tedy míra predikační potence určitým způsobem snižuje.

Nabízí se otázka, jakým způsobem posuzovat (a jestli zahrnout do této studie) další způsoby syntaktické kondenzace textu, jako jsou například slovesná přídavná jména nebo ostatní slovesně jmenné tvary (participium minulé/přítomné, gerundium (Šabršula, 1986,

¹⁷ Podle J. Dubois (1967) je důležité od sebe oddělit slovesa a slovesné konstrukce (syntagme verbal). Zatímco slovesa jsou schopna tvořit slovesná syntagma (k utvoření stačí dokonce jenom jich samotných) a jsou tak komponenty onoho syntagmatu, slovesné konstrukce jsou už celky úseků náležejících do rozdílných tříd tvarů - jsou to komponenty věty (s. 10).

s. 300)). Slovesa při transformaci v přídavná jména (často se jedná o nahrazení informace vedlejší věty vztahné) nabývá na úkor slovesných kategorií některých jmenných (rod a číslo). Stejně tak neurčité participiální a gerundiální slovesné tvary, které mohou být základem polovětných vazeb, také ztrácí některé své slovesné kategorie. Jak již bylo řečeno, v této studii bude brán zřetel na transformaci slovesa směrem k podstatnému jménu. Je nutné si tudíž uvědomit, že funkce, kterou zastávají v transformované větě, se od funkce substantiva poměrně liší. Slovesná přídavná jména a participia (minulá i přítomná) mají výrazný vztah k adjektivu, popř. adverbiu. Jejich funkcí je zhušťovat vyjádření vztahů přívlastkových, které by jinak vyžadovaly užití vět vztahných. Přechodník se na rozdíl od participiálních tvarů vyznačuje adverbialním charakterem. Má platnost věty příslovečné a vyjadřuje okolnosti děje vyjádřeného určitým slovesem. Právě z těchto důvodů nebudou tyto tvary dále rozebrány, neboť je neshledávám prostředky nominální syntaktické kondenzace v pojetí, jaké má za cíl tato práce.

Po vyšetření míry predikační potence, kterou můžeme pokládat za určitý způsob popisu cesty transformace slovesa v podstatné jméno, přistupme nyní k popisu nominalizačních procesů:

3.2.1. KONSTRUKCE S DEVERBATIVNÍM SUBSTANTIVEM

Již bylo řečeno, že míra intelektualizace odborného projevu má za následek jeho zhutnění, kondenzaci. Jedním z nejdůležitějších kondenzátorů odborných komunikátů jsou právě deverbativní substantiva. Jejich míra predikační potence je sice nejnížší, nicméně i tak jsou tato substantiva se slovesným dějem velmi úzce spojena: „(...) l'acceptation élémentaire des substantifs verbaux français correspond à la désignation de l'action dans son déroulement, les résultats de l'action étant désignés le plus souvent grâce à un procédé sémantique, notamment la métonymie“ (Hanáková, 1984, s. 20). Deverbativní substantiva tedy slouží jako pojmenování činností, popř. stavů, jako entit a dokonce mohou označovat (pomocí metonymie) i výsledek děje. Jsou to útvary neslovesné, které mají sémantické vlastnosti společné s některými třídami sloves a i po stránce syntaktické mají někdy vlastnosti sloves (Šabršula, 1986, s. 325).

Deverbativní podstatná jména můžeme nalézt v mnoha větněčlenských funkcích. Jako prostředek nominální kondenzace větné stavby slouží především deverbativní substantiva k nahrazení synonymní vedlejší věty nebo infinitivu. Díky substančnímu pojetí děje se

deverbativní podstatná jména užívají často při vyjádření různých okolností přísudkového děje, tedy například jako příslovečná určení.

- (4) **Après évaporation du solvant de la réaction**, sous pressions réduite, le produit est obtenu après purification par chromatographie sur colonne de silice.

Jak již bylo zmíněno výše, ve spojení s deverbativními podstatnými jmény se hovoří o tzv. morfologické nominalizaci¹⁸, neboť tato substantiva jsou tvořena odvozováním (derivací) ze slovesných slovních základů. *Grammaire méthodique du français* (2008) daný proces sufixace popisuje schématem $[-]_V + \text{Suf}]_N$, kde $[-]_V$ je příslušný slovesný základ a Suf značí určitou příponu. Deverbativní substantiva se odvozují nejčastěji pomocí přípon *-age*, *-ade*, *-ment*, *-ion*, *-tion*, *-sion*, *-ition*, *-ation*, *-aison*, *-faction*, *-ification*, *-ance*, *-erie*, *-oire*, *-ure* (Šabršula, 1986, s. 325, 326). Příkladem jsou :

- (5) diffraction, identification, cristallisation, pression, échantillonnage, fixage, balayage, traçage, liason, resonance, dégénérescence, mouture, rayure, coupure, refroidissement, dessèchement, prélèvement, observatoire

Mohou ale být také shodná se slovesným základem (dérivation régressive) (6a), být supletivní (6b), nebo vznikat z participií (6c). Může se také jednat o složené výrazy, jako třeba *coup de couteau*, u nichž je možno rozlišit vid (Šabršula, 1986, s. 326).

- (6a) accord, apport, rapport, constat
(6b) tomber → la chute
(6c) coulée, portée, donée, durée

Zvláštním případem jsou substantiva činitelská (7a), která v sobě sdružují jak význam dějový, tak význam původce děje. Podskupinou deverbativních substantiv jsou i taková, která označují nástroj (7b) nebo místo (7c), kde se slovesný děj odehrává (Šabršula, 1986, s. 326; Riegel – Pellat – Rioul, 2008, s. 544).

¹⁸ „(...) une définition minimale de nominalisation, à caractère morphologique : par nominalisation, nous désignons tout nom dérivant d'un verbe“ (Haas a kol., 2008, s. 1).

Například:

- (7a) porteur (électrisé), catalyseur, réfracteur, accepteur, donneur,
- (7b) broyeur, teneur en As₂O₃, arrosoir, générateur
- (5c) baignoire, séchoir, exsiccateur, laboratoire

Lze tedy usoudit, že i zvláštní „podtypy“ deverbativních substantiv se dají odstupňovat dle míry predikační potence. Podstatná jména zachovávající děj budou tak stát výše než podstatná jména, která metonymicky vyjadřují například místo slovesného děje.

Deverbativní substantiva jsou prostředkem, který přispívá k syntaktické kondenzaci textu nejvíce. Odborný komunikát jich užívá velice hojně, což může někdy ohrozit i srozumitelnost předávaného sdělení. Při produkci odborného projevu je tudíž nutné počítat s tím, že substantivní kondenzátory kladou na příjemce textu větší nároky při vnímání textu a při jejich použití v textu nepřestupovat jisté meze.

3.2.2. KONSTRUKCE S KATEGORIÁLNÍM SLOVESEM

O popis tzv. **construction nominale à support** se zasloužila především v rámci francouzské lingvistiky generativní gramatika a s ní spojený výzkum L.A.D.L. (Laboratoire d'Automatique Documentaire et Linguistique). Tendence k užívání konstrukcí s verbe support jsou zkoumány také českými lingvisty jako tendence multiverbizační (viz. podkap. 2.3.). Pro pochopení užití a funkce těchto konstrukcí v odborném komunikátu je nejdříve nutné vysvětlit pojem **verbe support – kategoriální sloveso**.

„Le verbe support, Vsup, désigne les verbes sémantiquement vides qui permettent de construire une phrase nominale à V-n en relation de paraphrase avec une phrase verbale“ (Gross – Vivès, 1986, s. 14). Kategoriální sloveso je sloveso sémanticky (referenčně) prázdné, s jehož pomocí je možné tvořit konstrukce jmenného charakteru (a to nejen s V-n). Tyto komplexní konstrukce jsou funkčně ekvivalentní slovesu (Riegel – Pellat – Rioul, 2008, s. 232). Například ve větě (8) sloveso *faire* „verbalizuje“ podstatné jméno *vide* (vakuum), které (jako sloveso vider) má větněčlenské uspořádání sdružující jak podmět činitele, tak dotčený předmět („une configuration actancielle associant un sujet agent et un objectif affecté“ (tamtéž, s. 232).

- (8) Nous introduisons dans le récipient une certaine quantité d'oxygène et sous une pression de 0,60 atm., nous faisons le vide dans le récipient.

Určité sémantické vyprázdnění kategoriálního slovesa způsobuje například i nemožnost nominalizace tohoto slovesa na rozdíl od sloves běžných, jejichž nominalizované tvary (deverbativní podstatná jména) tak mají schopnost vyjadřovat skutečný děj. Příkladem:

- (9) Cela nous permet de vérifier l'analyse qualitative de (...) → la vérification de l'analyse qualitative
(10) Cela nous permet de procéder à l'analyse qualitative → le/la/l' ??? de l'analyse qualitative

G. Gross a R. Vivès (1986) uvádí tři možné konstrukce:

V^{sup} + N (11a),

V^{sup} + Adj-n (11b),

V^{sup} + V-n (11c),

kde N je podstatné jméno neodvozené (non-dérivé), Adj-n je podstatné jméno deadjektivní a V-n podstatné jméno deverbativní.

- (11a) faire le **bilan**
(11b) mettre en **évidence**
(11c) effectuer le **prélèvement**

Autoři *Grammaire méthodique du français* (2008, s. 232) poznamenávají, že se verbe support může kromě podstatných jmen pojít i s přídavnými jmény a předložkovou skupinou (groupe prépositionnel). Dvojice autorů Gross a Vivès také experimentálně dokazují, že V-n tvoří menšinu v konstrukcích s verbe support: „V-n et les N ont les mêmes propriétés dans les construction à support (...) il est plus économique de considérer ces construction comme primitives“ (Gross – Vivès, 1986, s. 27). Dalším výstupem jejich práce je obecný popis substantiv, které vstupují do konstrukcí s verbe suport. Jedná se o tzv. **substantifs prédicatifs**: „(...) c'est-à-dire ceux qui ont des arguments“ (tamtéž, s. 11). Podstatná jména predikativní tedy obsahují určitou výpověď, jazykový skladebný vztah. Například ve slovním spojení *faire une coupure* to není sloveso *faire*, které bude podmiňovat volbu ostatních argumentů věty. Bude to podstatné jméno *coupure*, které tak přebírá predikativní funkce

slovesa. Nejedná se tedy o nahrazení sloves získaných nominalizací, ale o skutečnou transpozici podstatného nebo přídavného jména a předložkové skupiny do rámce slovesné kategorie, kde se jejich aktanční potenciál uskutečňuje predikativním způsobem (Riegel – Pellat – Rioul, 2008, s. 233). To dokazuje i fakt, že ne pro všechna podstatná a přídavná jména pojící se s verbe support lze nalézt morfologicky příbuzné sloveso (jako např. *faire le filtrage d'une solution/filtrer une solution*).

Důležitou otázkou při užití konstrukcí s verbe support je zapojení členů: „Une forme nominalisée nécessite la présence de déterminants, éventuellement, de modifieurs“ (Gross – Vivès, 1986, s. 22). Právě kvůli specifickému zapojení předložek a determinantů (možná je i jejich absence) před podstatným jménem pojícím se s verbe support byly tyto konstrukce často brány jako idiomatické. Dnes je tento jev považován za pro verbe support charakteristický: „Les formes à verbe support se caractérisent donc par leur schéma actanciel et en particulier par la façon dont ils construisent leur(s) complément(s) prépositionnels“ (Riegel – Pellat – Rioul, 2008, s. 232). Analogicky k „běžným“ slovesům mohou verbe support tvořit konstrukce bezpředmětové, předmětové přechodné i nepřechodné nebo konstrukce s několika komplementy.

Příklady konstrukcí s verbe support jsou:

- (12) donner un résultat/des réactions/des dérivés
- (13) porter à fusion/ à reflux
- (14) passer à la génération
- (15) effectuer des essais/une réaction
- (16) soumettre à l'action d'un acide/à une différence de potentiel constante
- (17) mettre en solution/sous l'action/en oeuvre

Z výše popsaného je nutné si tedy uvědomit, že kategoriální sloveso slouží k syntaktickému zapojení postponovaného větného členu. Konstrukce s kategoriálním slovesem tak odpovídají charakteristickým vlastnostem odborných projevů, jako je objektivizace textu a zhutnění předávané informace.

3.2.3. KONSTRUKCE POLOVĚTNÉ INFINITIVNÍ

Mezi prostředky nominální kondenzace odborných projevů patří také polovětná infinitivní vazba. J. Dubois (1969) hovoří o tzv. **nominalisation infinitive**. *Grammaire méthodique du français* (2008) hovoří ve spojitosti s polovětnou infinitivní konstrukcí o **proposition subordonnée infinitive**. Něž přejdeme k charakterizaci této vazby, je třeba ještě ujasnit specifika vztahu infinitivu ke slovesnému ději, potažmo deverbativnímu substantivu. Proč považovat infinitiv za nominalizovaný výraz?

Zatímco substantivum deverbativní už je výsledkem jistého substantivního přehodnocení děje, infinitiv zachovává určité pojetí procesu, děje infinitivního slovesa k jeho konateli a v důsledku tak může být základem právě polovětné vazby. I když J. Dubois (1967) nalézá přímou paralelu mezi infinitivem a substantivem (viz. výše), přesto upozorňuje, že tento tvar není plně substantivizovaný a zachovává řadu syntaktických odlišností (např. slovesná rekce). Jednou z podstatných odlišností, která odstiňuje význam infinitivu a deverbativního substantiva, je i absence determinantů: „L’absence de déterminant a pour conséquence l’absence de marque de nombre et correspond aussi à la non-variation de nombre là où le syntagme nominal affixé est constitué avec le générique *le*, au sens de « qualité, action»“ (Dubois, 1969, s. 95). Pierre Le Goffic (1993) však k tomuto podotýká: „L’infinitif ne peut être précédé des déterminants du nom, mais il est souvent précédé (dans des emplois directs) de *de*, considéré alors, non comme une véritable préposition, mais comme un “article de l’infinitif“, appelé “indice”“ (s. 36).

Vraťme se teď k popisu polovětné infinitivní konstrukce. Infinitiv může tvořit základ slovesného syntagmatu vedlejší věty a to ve třech různých modifikacích: proposition subordonnée infinitive, infinitiv ve funkci větného členu a infinitiv ve funkci podstatného jména. Za polovětnou konstrukci je považována právě proposition subordonnée infinitive (Riegel – Pellat – Rioul, 2008, s. 335 - 339)¹⁹. Abychom mohli mluvit o proposition infinitive je nutné, aby by splněny dvě podmínky. Zaprvé, polovětná konstrukce musí záviset na slovesu náležejícím do omezené řady: *faire*, *laisser*, slovesa vnímání (*entendre*, *voir*, *sentir* aj.), slovesa znalostí a názoru (*admettre*, *croire*, *supposer* aj.) a kauzativní slovesa (*emmener*, *envoyer*, *conduir* aj.). Zadruhé, polovětná konstrukce musí mít logický podmět odlišný od toho, který přísluší slovesu ve větě hlavní. Tím získává strukturu věty úplné, u níž je možné však tento logický podmět zaměnit s infinitivem, ke kterému náleží.

¹⁹ Na rozdíl od českých autorů francouzských gramatik, kteří často považují za polovětnou klauzi i užití infinitivu ve funkci větného členu (Šabršula, 1986, s. 350 – 352) .

Je nutné poznamenat, že myšlenka infinitivní polovětné konstrukce (proposition infinitive) není všemi francouzskými jazykovědci uznávána. Například P. Le Goffic v publikaci *Grammaire de la Phrase Française* (1993) shledává termín proposition infinitive velice nepřesným (s. 36) a nalézá pro tento typ konstrukcí jiné řešení: „La dénomination habituelle de “proposition infinitive“ pourrait peut-être remplacée par celle de construction à “prédicat de l’objet“ (...)“ (s. 275). Generativní gramatika zase pojímá do obsahu termínu proposition infinitive infinitivní redukce vět vztazných a příslovečných (Riegel – Pellat – Rioul, 2008, s. 336). Tato práce se opírá o řešení autorů *Grammaire méthodique du français* (2008).

Jednou z otázek týkajících se polovětných konstrukcí je zda lze řadit do této skupiny infinitiv pojící se s polopomocnými slovesy (auxiliaires aspectuelles) (aller, commencer à) a modálními slovesy (devoir, pouvoir). V tomto případě totiž infinitiv uchovává stejný vztah jako participium minulé s pomocnými slovesy être a avoir. Pomocné sloveso a infinitiv tak tvoří jedno verbální syntagma. První tvar slouží jako indikátor slovesných kategorií (čas, osoba, číslo) a nese modální nebo vidovou informaci (indication aspectuelle ou modale). Infinitiv je potom nositelem slovesného významu (děje, stavu) i slovesných vlastností a je to právě infinitiv, kdo podmiňuje výběr podmětu a ostatních aktantů.

Příklady infinitivní kondenzace jsou:

- (18) Ces résultats nous ont **amenés à proposer** que la catalyse par les métalloétoiles peut très probablement s’avérer plus efficace.
- (19) Si nous **faisons réagir** un excès de chlore sur le benzène en présence de fer, on obtient que des traces d’isomère méta mais surtout un mélange d’ortho-dichlorobenzène et de paradichlorobenzène.
- (20) Cette effervescence contribuera à **faire avancer** la catalyse vers des nanocatalyseurs dendritiques parfaitement définis.

Jak již bylo řečeno výše, infinitiv vykazuje menší míru predikační potence než určitý tvar slovesa. V odborném stylu je prostředkem ekonomizace a zhutnění předávaného sdělení a má tudíž vliv na celkovou sevřenost odborného projevu.

4. Experimentální část

4.1. VÝBĚR TEXTŮ

V této kapitole budou prezentovány výsledky syntaktické kvantitativní analýzy, které poslouží jako opora a dokreslení závěrů předešlých kapitol o obecných vlastnostech odborných stylů a vyšetření charakteristické vlastnosti nominální kondenzace odborného komunikátu. Pro potřeby této metody je nejdříve nutno vybrat reprezentativní korpus textů z vědní oblasti chemie, ten dále vhodně rozřadit a blíže specifikovat. Již bylo řečeno, že se tato studie zaměří na odborné texty z vědní oblasti chemie a jejích disciplín.

Začneme nejdříve se způsobem třídění textů odborného stylu. Tato práce již výše podala možné principy vnitřní diferenciací komunikátů odborného stylu (podkap. 2.3.). Volím kategorii třídění odrážející jistý průnik stylistické teorie francouzské a české, a která zároveň podle mého názoru zajišťuje dostatečnou míru obecnosti. Je jím dělení G. Vignera (1980) a A. Jedličky (1970) nebo M. Jelínka (Grepel a kol., 2008). Čeští autoři vydělují na základě komunikativního záměru textu tři „podstyly“ odborného stylu: **vědecký teoretický, prakticky odborný a populárně naučný**. G. Vigner (1980) vymezuje odborné texty podle příjemce, ale svým způsobem podle stejného principu, tedy podle principu komunikativního záměru, neboť ten je do značné míry podmíněn cíleným adresátem. Tímto způsobem získává komunikáty určené specialistům „vyššího stupně“ (analogicky styl vědecký teoretický), komunikáty určené výzkumným pracovníkům a specialistům (styl prakticky odborný) a komunikáty určené širokému publiku (styl populárně naučný). Dále si všímá ještě komunikátů určených studentům (styl didaktických textů), které ale pro jejich specifické vlastnosti shledávám jako pomezí, a proto je do tohoto třídění nezahrnuji. Jelikož i bakalářská práce jako odborný text vyžaduje jednoznačná a ekonomizující pojmenování, budu v této práci používat termíny styl vědecký teoretický, prakticky odborný a populárně naučný oproti termínům komunikát určený výzkumným pracovníkům a specialistům apod.

Jelikož předpokládám, že úvodní pasáže jsou poznamenány jistou subjektivitou autora a neodpovídají plně předpokladu konstantnosti a objektivitě odborného komunikátu, vybírám pasáže ze středních částí textů. Dále vybírám originální francouzsky psané texty (ne přeložené). Autorem je rodilý mluvčí francouzštiny původem z Francie.

4.2. METODA SYNTAKTICKÉ KVANTITATIVNÍ ANALÝZY

Metod lexikální a gramatické (morfologické a syntaktické) kvantitativní analýzy určitého korpusu využívá tzv. statistická (také kvantitativní) lingvistika k účelům studia přirozeného jazyka již od konce 40. let 20. století, kdy jí byly položeny základy v matematických pracích *teorie informace* C. E. Shannona a N. Wiesnera (Sedlačíková, 2010, s. 10). Tato metoda využívá pomoci kvantitativních matematických metod jako je statistika či teorie pravděpodobnosti. Vychází se přitom z předpokladu, že v určitém typu textu nebo v řeči každého jednotlivce existuje jisté kolísání „v určitých mezích a s určitou tendencí“. Tyto tendence jsou pak statisticky postižitelné a v souvislosti s tímto se pak často hovoří o pojmu frekvence. První práce týkající se frekvence slov ve francouzštině byl *Le Vocabulaire d'un journal*, kterou pořídil Bony v letech 1920–1921 na základě jednoho čísla novin *Le Temps* (tamtéž, s. 34).

V této práci budu na vybraném korpusu textů odborného stylu provádět právě metodu syntaktické kvantitativní analýzy. Pro potřeby metody bylo (po výběru vhodného korpusu) nutno **stanovit počet slov**, které budou takto sledovány. Je samozřejmé, že kolektiv lingvistů si může dovolit pro potřeby svého zkoumání sledovat korpus až o několika tisících slovech (v dnešní době to jsou i milióny slov). Například Frekvenční slovník současné francouzštiny vydaný roku 1970 Juillandem a kol. tvoří korpus 500 000 slov z 5 žánrů (drama, beletrie, eseje, technická literatura a periodika) (Sedlačíková, 2010, s. 35). Protože nejsem součástí žádného vědeckého lingvistického kolektivu, dávám přednost kratším úsekům o 3 000 slovech. Tento úsek se mi zdá dostatečně rozsáhlým, jelikož již samotná sevřenost a norma odborného stylu předpokládá jistou konstantnost při jeho produkci. Jednou z výhod použití tohoto čísla je také fakt, že odstraňuje obvyklou dvoukolejnost výsledků, neboť procenta výskytu a čísla výskytu se od sebe liší jen desetinnou čárkou (proto nebudou čísla výskytu zvláště udávána). Můj korpus se tedy skládá tří tisíc slov textu vědeckého teoretického, tří tisíc slov textu prakticky odborného a tří tisíc slov textu populárně naučného. Tato studie bude analyzovat tři textové pasáže vědeckého teoretického stylu. Prakticky odborné textové pasáže a texty populárně naučného stylu jsou většinou kratšího rozsahu, proto volím čtyři textové pasáže stylu prakticky odborného a populárně naučného.

Další nesnáze se mohou pojít se samotným kvantitativním rozbořem. Ten dělím do tří úrovní. Prvním výstupem bude **porovnání procent výskytu podstatných jmen a slovesných tvarů**, který bude ilustrovat tendence odborného stylu k zhutnění vyjádření, potlačení dynamiky sdělení. Předpokládám tedy, že v textech vědecky teoretických a prakticky

odborných bude poměr výskytu posunut výrazněji ku prospěchu podstatných jmen, zatímco u populárně naučného textu, který často používá vyprávění za účelem zaujetí širšího publika, budou procenta výskytu sloves stoupat. Slovesnými tvary myslím všechny formy slovesa, tedy jak určité (plnovýznamová, pomocná slovesa) tak neurčité tvary sloves (infinitiv, participium minulé i přítomné, gerundium). Podstatná jména složená jsou počítána jako jedno slovo. Dále, jelikož korpus se skládá z textů vědního oboru chemie, je nutné se vypořádat s chemickými vzorci (18). Pokud jsou podstatnou částí věty, tedy jsou syntakticky do věty zapojeny, jsou počítány jako podstatné jméno.

Například:

- (21) C'est le cas notamment de **AlPO₄** qui ne présente pas habituellement de forme vitreuse après trempe de la phase liquide.

Popisy chemických reakcí anebo matematických vztahů nebudou započítávány :

- (22) La synthèse des oxydes de structure perovskite ABX, peut servir d'illustration (**La₂O₃ + Fe₂O₃ → 2 LaFeO₃**).
- (23) L'expression de la fonction enthalpie libre ΔG de la réaction (**$\Delta G = \Delta G^\circ - m/2 \log PO_2$**) montre (...).

Druhým výstupem kvantitativního rozboru bude **porovnání procent výskytu určitých a neurčitých tvarů slovesa**. Mezi neurčité slovesné tvary nejsou počítána participia, která jsou součástí složených slovesných tvarů a pasivních konstrukcí (tyto složené slovesné tvary jsou započítány jako jedno slovo). V rámci odborného stylu vědeckého teoretického a prakticky odborného přepokládám pokles počtu slovesných určitých tvarů a příbytek nominálních tvarů slovesa. Styl populárně naučný jako dynamičtější by měl opět vykazovat opačné tendence.

Posledním výstupem kvantitativního rozboru bude **porovnání procent výskytu výše popsaných prostředků nominalizace**. Bude se tedy jednat o procenta výskytu deverbativních substantiv, verbe support a infinitivů v polovětné konstrukci. Předpokládám, že styl prakticky odborný, jako informačně nejkondenzovanější, by měl vykazovat vyšší míru užití těchto prostředků. Populárně naučný by měl opět v důsledku své dynamičnosti stát na opačném konci výsledků.

4.3. VÝSLEDKY SYNTAKTICKÉ KVANTITATIVNÍ ANALÝZY

Nyní přistupme k diskuzi výsledků kvantitativní analýzy. Úhrnem bylo počítáno celkem 9 000 slov korpusu odborných textů z vědní oblasti chemie, tzn. po 3 000 slovech ke každému z podstylů odborného projevu: stylu vědeckému teoretickému, prakticky odbornému a populárně naučnému. Budu postupovat od komentáře výsledků jednotlivých podstylů k porovnání výsledků mezi podstyly a následně k celkovému shrnutí.

Vědecký teoretický styl

1.		Podstatná jména		Slovesa			
Číslo výskytu [-]	Procenta výskytu [%]	901	30,0	295	9,8		
2.		Určité tvary slovesné		Neurčité tvary slovesné			
Číslo výskytu [-]	Procenta výskytu [%]	197	6,6	98	3,3		
3.		Deverbativní substantiva		Kategoriální slovesa		Polovětné konstrukce infinitivní	
Číslo výskytu [-]	Procenta výskytu [%]	323	10,8	41	1,4	50	1,7

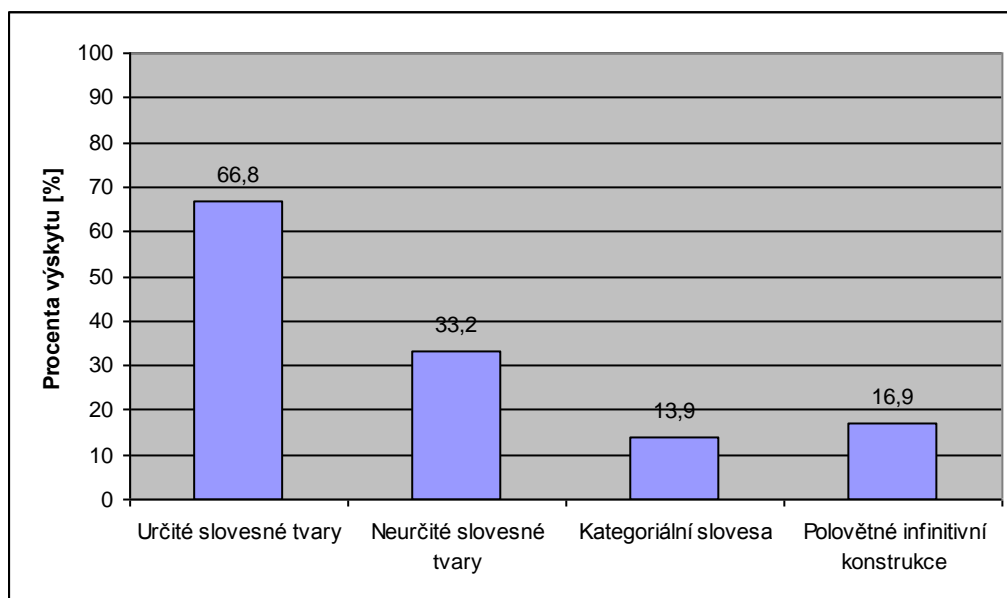
Tabulka 1.: Kvantitativní analýza 3 000 slov stylu vědeckého teoretického

Z výsledků je možno usoudit, že procenta výskytu podstatných jmen výrazně převažují nad procenty výskytu sloves (procenta výskytu podstatných jmen jsou oproti výskytu sloves více než trojnásobná v poměru 3,1 : 1,0). Dále lze konstatovat, že nejvýraznějším nominalizačním procesem, který je aplikován při produkci odborného vědeckého teoretického textu, je užití deverbativních substantiv. Zhruba třetinu korpusu (901 podstatných jmen ve 3000 slovech korpusu) představují podstatná jména, z nichž 35,8 % náleží právě deverbativním substantivům. Tento jev můžeme vysvětlit tendencí tohoto typu textu k podání teoretického odborného vysvětlení procesů, jevů a případných experimentů. V rámci ekonomizace vyjádření se bude text informačně zhušťovat a autor tudíž spíše volí jednoslovné vyjádření děje (deverbativním substantivem), které lze následně snadněji kategorizovat a

charakterizovat (24a), než celou výpravnou pasáž (24b), kterou by bylo nutné popsat další výpravnou pasáží.

- (24a) **L'utilisation** de la cellule à enclume de diamant a permis de suivre **l'évolution** de sa structure (...)
- (24b) **Nous avons utilisé** la cellule à enclume de diamant ce qui a permis de suivre sa structure **qui a évolué** (...)

Co se týče sloves, považuji za nutné upozornit na fakt (platný pro výsledky kvantitativní analýzy všech stylů), že pokud pracujeme s tak malými čísly (procenty) výskytu, je logické, že i zkoumané jevy v rámci sloves budou pak představovat v celém korpusu poměrně malá čísla (procenta) výskytu. Připadá mi tedy vhodné pro názornost vyjádřit tyto sledované jevy ve vztahu k celkovému počtu sloves. Tak bude možné si udělat jasnější představu o práci se slovesem v daném projevu. Tímto získáváme tyto informace: z celkového počtu sloves (295 sloves = 100 %) si uvědomme, že 66,8 % představují slovesa v určitém tvaru a 33,2 % představují slovesa v tvaru neurčitém, 13,9 % náleží kategoriálním slovesům a 16,9 % polovětným infinitivním konstrukcím. Názorněji zobrazeno na grafu 1.

Graf 1.: Procentuální vyjádření sledovaných slovesných jevů vztažených na celkový počet sloves ve 3 000 slovech stylu vědeckého teoretického

Ve vědeckém teoretickém komunikátu je výskyt sloves ve tvaru určitém dvojnásobně vyšší (poměr 2,0 : 1,0) v porovnání s procenty výskytu neurčitých slovesných tvarů. I když rozdíl čísel není tak výrazný, výskyt polovětných konstrukcí je v porovnání s kategoriálními slovesy častější.

Prakticky odborný styl

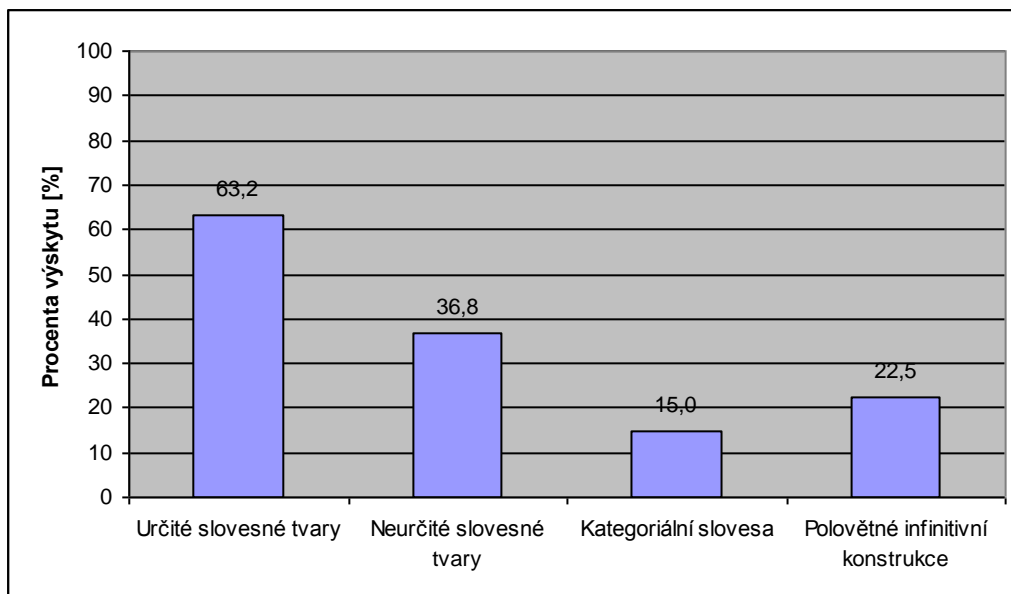
1.		Podstatná jména		Slovesa			
Číslo výskytu [-]	Procenta výskytu [%]	768	25,6	280	9,3		
2.		Určité tvary slovesné		Neurčité tvary slovesné			
Číslo výskytu [-]	Procenta výskytu [%]	177	5,9	103	3,4		
3.		Deverbativní substantiva		Kategoriální slovesa		Polovětné konstrukce infinitivní	
Číslo výskytu [-]	Procenta výskytu [%]	253	8,4	42	1,4	63	2,1

Tabulka 2.: Kvantitativní analýza 3 000 slov stylu prakticky odborného

Poměr procent výskytu podstatných jmen a sloves je zde v poměru 2,7 : 1,0, tedy výskyt podstatných jmen ve srovnání se slovesy téměř trojnásobný. Povšimněme si, že deverbativní substantiva představují menší výskyt (8,6 % slov celého korpusu), což vysvětlují nárůstem podstatných jmen vyjadřujících nástroje nebo sloučeniny, popř. chemikálie. Cílem prakticky odborného projevu (nebo takového textového úseku) je totiž podat jednoznačnou instrukci či popis, návod k přípravě vědeckého experimentu. K tomuto účelu je tedy zapotřebí podstatných jmen vyjadřujících entity, se kterými je třeba operovat na úkor podstatných jmen vyjadřujících děj. Ten je spíše představen v podobě pasiva, tedy jako úkon prováděný na (s) např. sloučeninou. Příkladem:

- (25) Lorsque l'addition **est terminée**, 200 ml de **THF sont rajoutés** à la solution qui **est portée** au reflux des solvants pendant 1 h 30 min.

V důsledku, tak dochází i k ovlivnění procent výskytu sledovaných slovesných jevů. Zvyšuje se procento výskytu sloves ve tvaru neurčitém, procento výskytu kategoriálních sloves a polovětných infinitivních konstrukcí, jak je názorně ukázáno v grafu 2.

Graf 2.: Procentuální vyjádření sledovaných slovesných jevů vztažených na celkový počet sloves ve 3 000 slovech stylu prakticky odborného

Populárně naučný styl

1.		Podstatná jména		Slovesa			
Čísla výskytu [-]	Procenta výskytu [%]	823	27,4	338	11,3		
2.		Určité tvary slovesné		Neurčité tvary slovesné			
Čísla výskytu [-]	Procenta výskytu [%]	231	7,7	107	3,6		
3.		Deverbativní substantiva		Kategoriální slovesa		Polovětné konstrukce infinitivní	
Čísla výskytu [-]	Procenta výskytu [%]	219	7,3	20	0,7	38	1,3

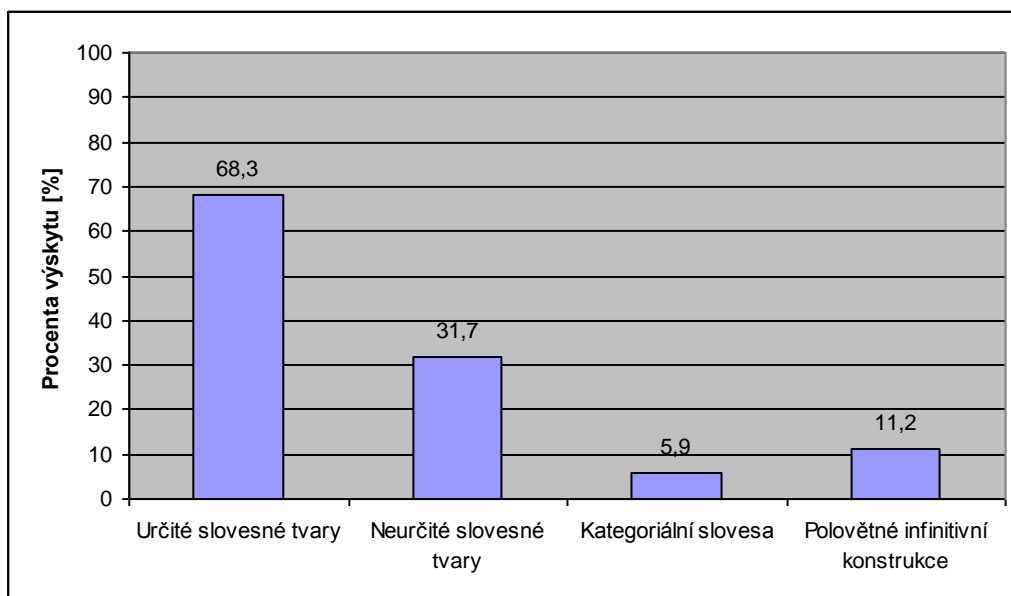
Tabulka 3.: Kvantitativní analýza 3 000 slov stylu populárně naučného

Z výsledku lze konstatovat, že procenta výskytu podstatných jmen jsou více než dvojnásobně vyšší než procenta výskytu sloves (poměr 2,4 : 1,0). Na druhou stranu si ale všimněme, že deverbativní substantiva představují 26,6 % z celku podstatných jmen vyskytujících se v textu. Pozorujeme tedy menší tendenci k substantivizovanému vyjádření dějů. To vysvětlují tím, že populárně naučné texty často vystupují z rámce vědeckého experimentu tím, že se ho snaží uvést do reálného světa, a tak i přiblížit čtenáři. Tím tedy narůstá slovní zásoba o podstatná jména neprocesuální.

- (26) Lorsque la molécule perd son excitation, l'émission du photon se produit plus souvent lorsque les atomes sont presque à l'arrêt, **un peu comme s'ils allaient changer de train.**

Je třeba také zdůraznit, že deverbativní substantivum představuje v textu nejvyšší možnou míru zhuštění informace a klade tak na adresáty větší nároky při vnímání textu. Právě popularizační komunikát, který předpokládá a promlouvá k laickému adresátovi, se bude tedy snažit takové vyjádření v co největší možné míře zredukovat.

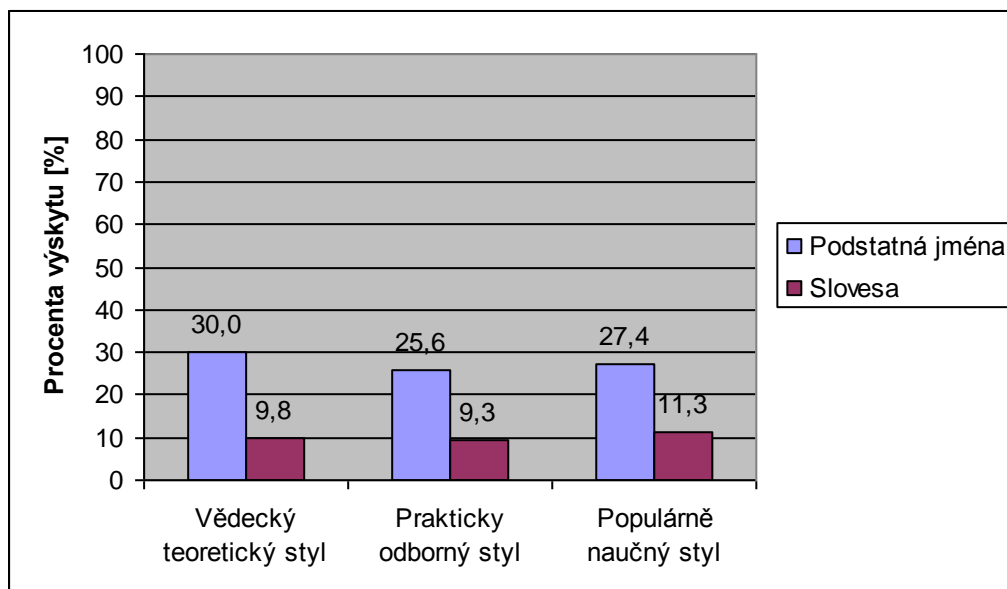
Důsledkem výše zmíněného můžeme, a výsledky to dokazují, sledovat určité navýšení výskytu sloves zvláště v určitém tvaru. Popularizační text tím adresátovi podává dynamičtější (a tedy i „stravitelnější“) sdělení. Úbytkem deverbativních podstatných jmen a zvýšením dynamiky vyjádření můžeme vysvětlit i pokles výskytu kategoriálních sloves. Nižší jsou i hodnoty výskytu polovětných infinitivních konstrukcí. Vše názorně ilustrováno grafem 3.

Graf 3.: Procentuální vyjádření sledovaných slovesných jevů vztažených na celkový počet sloves ve 3 000 slovech stylu populárně naučného

Výše jsem tedy podala komentář k výsledkům jednotlivých podstylů. Nyní se budu zabývat porovnáním jednotlivých podstylů mezi sebou.

Porovnání procent výskytu podstatných jmen a sloves

Graf 4.: Porovnání procent výskytu podstatných jmen a sloves

Z výsledků lze konstatovat, že komunikáty odborného stylu obecně se soustředí kolem podstatného jména, neboť procenta výskytu podstatných jmen se pohybují kolem dvojnásobku až trojnásobku procent výskytu sloves, přičemž nejvíce podstatných jmen bylo naměřeno u stylu vědeckého teoretického. To dokazuje jednu z obecných vlastností podanou výše teoretické části tj., že odborný text tíhne k relativně vyššímu podílu substantiv a celých nominálních frází (bohatá kvalifikace podstatného jména apod.).

- (27) Ce phénomène induit dans les oxydes des propriétés physico-chimiques particulières, comme des propriétés de transport électronique de type métallique, caractéristiques de matériaux « ultra-denses ».

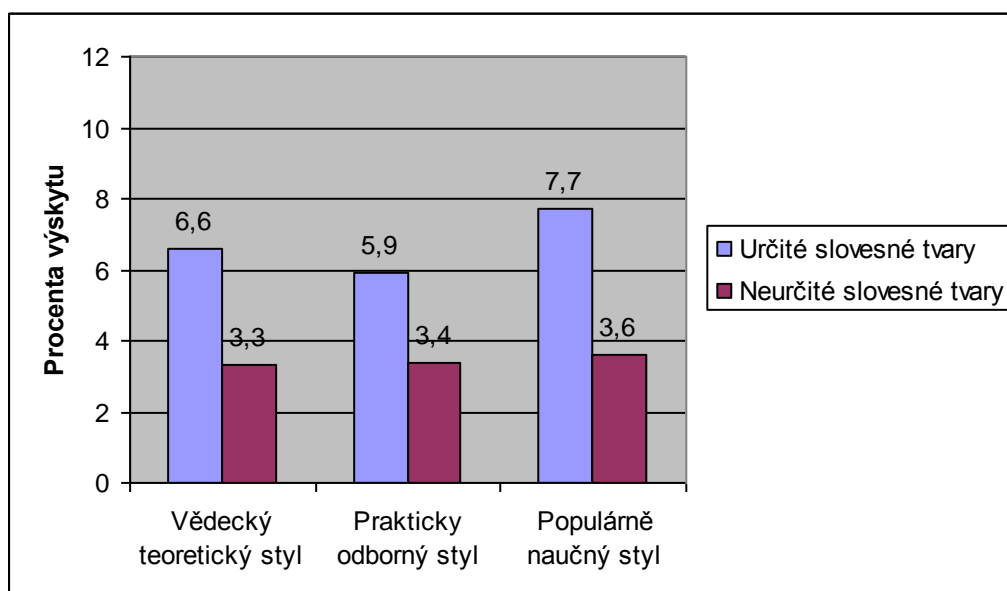
Co se týče podstatných jmen, jsou to tedy vědecký teoretický a populárně naučný styl, kteří vykazují nejvyšší hodnoty. Důvodem, proč hodnota procent výskytu podstatných jmen prakticky odborného styl je nejnižší, je například častější užívání přídavných jmen a adverbii,

které upřesňují předávanou informaci, a tak činí návod, instrukce jednoznačnějšími. Příkladem:

- (28) sous atmosphère **rigoureusement inerte**, 10 ml de benzène **sec** et **dégazé**, obtenir des cristaux **jaune foncé** apod.

Hodnoty procent výskytu sloves nejsou mezi sebou v tak velkém kontrastu, přesto můžeme konstatovat, že populárně naučný vzhladem k počátečním předpokladům přeci jen vykazuje jistý nárůst, což je v souladu s tvrzením o větší dynamičnosti popularizačního textu.

Porovnání procent výskytu určitých a neurčitých slovesných tvarů

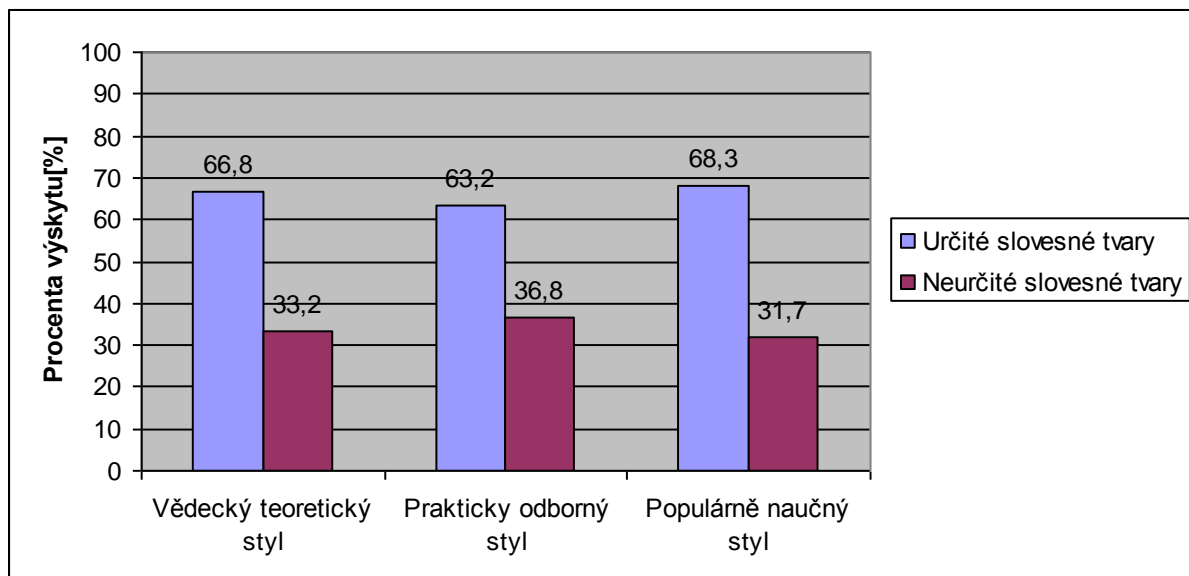

Graf 5.: Porovnání procent výskytu určitých a neurčitých slovesných tvarů
(pro názornost maximum osy y zvoleno 12 %)

Předpokládala jsem, že v rámci odborného stylu vědecky teoretického a prakticky odborného by mělo podle jejich charakteristiky dojít k poklesu procent výskytu slovesných určitých tvarů, zatímco styl populárně naučný jako dynamičtější by měl vykazovat opačné tendence. Tyto předpoklady byly potvrzeny.

Z výsledků je ovšem patrné, že dochází k navýšení procent výskytu slovesných tvarů neurčitých u populárně naučného stylu, což by neodpovídalo mým počátečním předpokladům. Toto navýšení je ovšem způsobeno větším počtem sloves v tomto stylu obecně. Pokud

převědeme procenta výskytu neurčitých slovesných tvarů na celkový počet sloves u jednotlivých stylů, můžeme konstatovat, že tendence populárně naučného stylu užívat neurčitých slovesných tvarů jsou výrazně menší (viz. Graf 6.).

Graf 6.: Porovnání procent výskytu určitých a neurčitých slovesných tvarů vztažených na celkový počet sloves ve 3 000 slovech jednotlivých stylů

Všimněme si, že styl prakticky odborný vykazuje nejvyšší podíl neurčitých tvarů slovesných, což (jak již bylo poznamenáno u komentáře k těmto výsledkům) je způsobeno častějším užíváním pasivních²⁰ a polovětných konstrukcí. To samozřejmě mnohem obecněji vychází z faktu, že styl prakticky odborný se snaží podat jednoznačnou instrukci, návod k provedení experimentu, ale třeba i tím, že styl prakticky odborný mnohem více než ostatní styly potlačuje roli autora, který je reálně aktivním konatelem děje. Následkem toho autor, který fakticky aktivně (a tedy i pomocí určitých tvarů slovesných) provádí experiment, vyjadřuje experiment jako sled událostí, které jsou provedeny (pomocí pasivní formy vět a polovětných konstrukcí).

Dále je z výsledků patrné, že například i v porovnání s populárně naučným stylem, styl vědecký teoretický vykazuje zvýšení neurčitých slovesných tvarů. I zde tedy můžeme sledovat jisté tendence upozadit autora. Samozřejmě si ale musíme uvědomit, že toho nemusí být dosaženo jen pomocí pasivních a polovětných konstrukcí. Ve vědeckém teoretickém textu si tak často všimáme, že neživotné entity, jevy, procesy aktivně jednají za použití slovesa

²⁰ Výskyt pasivních konstrukcí nebyl v této práci sledován. Přesto jsem si při práci s texty tohoto jevu všimla. Toto tvrzení tedy není podloženo čísly, ale vychází z mého osobního pozorování.

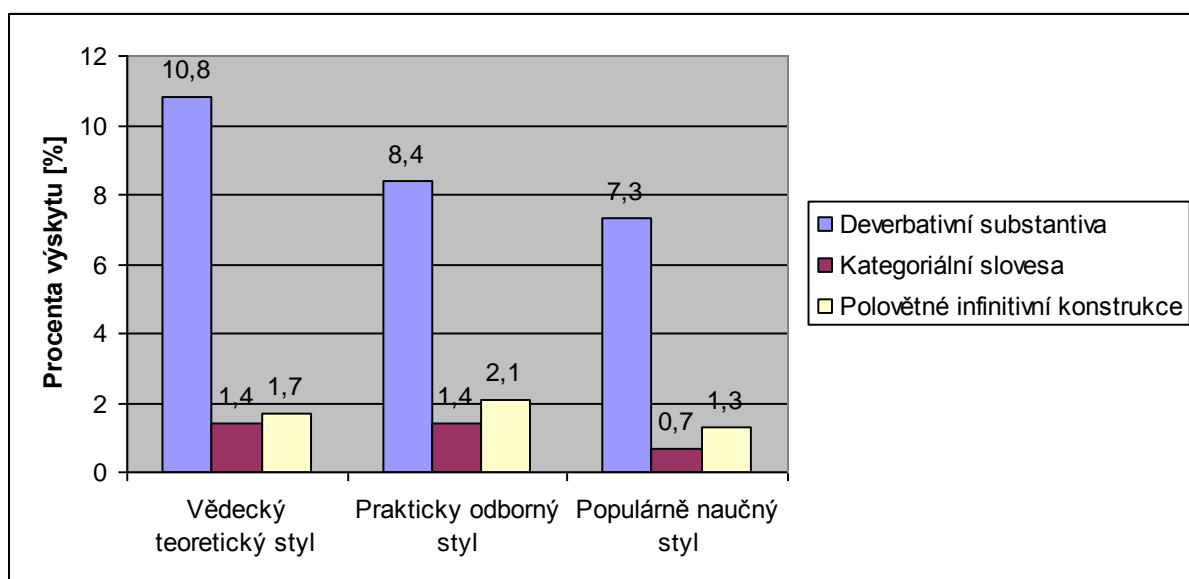
v aktivním slovesném tvaru. To je důvodem, proč vědecký teoretický styl nakonec vykazuje více procent výskytu určitých slovesných tvarů než styl prakticky odborný. Příkladem:

- (29) **Les silanols modifient** les conditions de croissance des films minces puisque, par la diminution de l'énergie de surface, **ils favorisent** l'orientation de plus basse énergie.

Co se týče populárně naučného stylu, lze z výsledků vyvodit, že míra užívání určitých tvarů slovesných stoupá. To koresponduje s předpokladem, že populárně naučný text tíhne k dynamičnosti sdělení a vyprávění. Také je možno konstatovat, že populárně naučný text často autora neskrývá, ale užívá ho jako prostředek, kterého může čtenář sledovat, a tím lépe proniknout do vědeckého experimentu. Nutno podotknout, že autor se zde poplatně závěru výše uvedené teorie nevyskytuje jako konkrétní osoba ale jako součást kolektivu, vědecké skupiny. Zatímco ve vědeckém teoretickém textu častěji „pracují“ samotné entity nebo je užito pasiva a polovětných konstrukcí, v populárně naučném textu častěji promlouvá sám kolektiv.

- (30) **Notre équipe** privilégie des effets cinétiques. Expliquons-**nous**. (...) Et c'est bien ce que **nous** observons.

Porovnání procent výskytu prostředků nominalizace

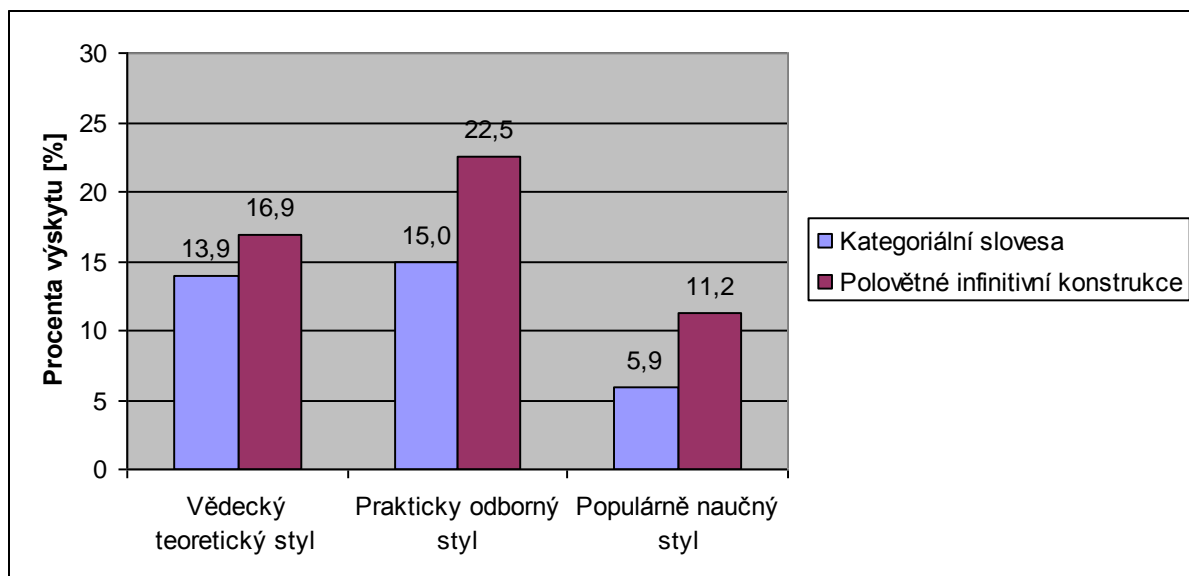

Graf 7.: Porovnání procent výskytu prostředků nominalizace
(pro názornost maximum osy y zvoleno 12 %)

Ze získaných hodnot lze odečíst, že užívání deverbativních substantiv klesá v řadě: vědecký teoretický, prakticky odborný, populárně naučný styl. Nejvyšší hodnoty vědeckého teoretického stylu, vysvětlují tím, že tento text nejvíce pracuje (v abstraktní rovině) s ději, procesy, s nástroji a místy dějů (ty metonymicky z deverbativních substantiv), což jsou entity vyjádřené právě deverbativními substantivy. Prakticky odborný styl s těmito jevy logicky pracuje také, ale jak je patrné z výsledků, v menší míře. Oproti tomu populárně naučný styl (jak již bylo řečeno výše) využívá i nevědecké slovní zásoby a tedy, i když samozřejmě jako odborný text pojednávající o vědeckém tématu musí nutně pracovat s abstraktními procesy, nástroji apod., procenta výskytu deverbativních substantiv klesají. Dalším důvodem je i výše zmíněný fakt, že deverbativní substantiva představují v textu nejvyšší možnou míru zhuštění informace, čímž kladou na adresáty větší nároky při vnímání textu. Je tedy logické, že popularizační text v zájmu atraktivity a lepší přístupnosti nebude laickému čtenáři předkládat takové překážky.

Tyto vlastnosti populárně naučného textu podmiňují i užití dalších nominalizačních prostředků. Kategoriální slovesa jako prostředek syntaktické integrace postponovaného větného členu mohou představovat pro čtenáře navyklého dynamickému vyprávění jistě nesnáze. Čtenářsky náročným bude také použití infinitivní polovětné konstrukce. To dozajista není vhodným prostředkem divácky atraktivního vyprávění. Tyto závěry potvrzují také výsledky. Popularizační text doopravdy vykazuje v porovnání s ostatními styly nejnížší procenta výskytu kategoriálních sloves a polovětných infinitivních konstrukcích.

Jak je možné z výsledků usoudit, procenta výskytu kategoriálních sloves u stylu vědeckého teoretického a prakticky odborného se výrazně neliší. Tyto texty tedy využívají tohoto prostředku stejně a není možno detailněji diskutovat jejich uplatnění. Lze jen konstatovat, že jejich dvojnásobná hodnota procent výskytu ve srovnání s popularizačním stylem dostatečně poukazuje na jejich předpokládanou formálnost, tendenci k objektivizaci a informační zhuštěnosti. Co se týče polovětných infinitivních konstrukcí, i zde vědecký teoretický a prakticky odborný styl vykazují ve srovnání s populárně naučným stylem vyšší hodnoty procent výskytu, což potvrzuje předešlé tvrzení. Výsledky také ukazují, že prakticky odborný styl využívá polovětných infinitivních konstrukcí výrazně nejvíce ze všech tří stylů. To je dokladem již několikrát zmíněného tvrzení, že prakticky odborný styl za účelem podání instrukcí a popisů experimentu využívá daleko nejvíce pasivních a polovětných konstrukcí. Tyto závěry potvrzují i výsledky vztažené na celkový počet sloves jednotlivých podstylů.

Graf 6.: Porovnání procent výskytu sledovaných slovesných jevů prostředků nominalizace vztažených na celkový počet sloves ve 3 000 slovech jednotlivých stylů
(pro názornost maximum osy y zvoleno 30 %)

5. Závěr

V této práci jsem se zabývala otázkou nominalizačních procesů ve francouzském odborném projevu. Pro náležité uchopení této problematiky jsem nejdříve v obecné rovině vymezila styl odborných komunikátů a vyšetřila možnosti jeho vnitřní diferenciaci. Dále jsem přistoupila k uvedení pojmu nominalizace, podala její obecnou charakteristiku a poté popsala jednotlivé charakteristické nominalizační procesy ve francouzském odborném projevu. V této studii jsem se zabývala striktně nominální transformací slovesa směrem k podstatnému jménu. Jedná se o konstrukce s deverbativním substantivem, konstrukce s kategoriálními slovesy a polovětné infinitivní konstrukce. Předpoklady předešlé teoretické části jsem následně ověřila pomocí metody kvantitativní analýzy. Té je podroben korpus odborných textů z vědní oblasti chemie, které jsou jako přírodovědné shledány poměrně formálnějšími oproti odborným textům z řad humanitních disciplín.

Obecně se odborný komunikát, jako nositel plně intelektualizované myšlenky, vyznačuje věcností, pojmovostí a jednoznačností sdělení i zhutněním předávané informace. V této práci jsem přijala koncept vnitřní diferenciaci odborného stylu na styl vědecký teoretický, prakticky odborný a populárně naučný, přičemž jsem popsala i jejich vzájemnou rozdílnost. Styl vědecký teoretický se vyznačuje větší mírou myšlenkové abstrakce a větší náročností po obsahové i formální stránce, neboť pracuje s vědeckou teorií. Oproti tomu styl prakticky odborný se obrací na co nejjednoznačnější podání instrukce, popis praktické činnosti či aplikace v rámci určité odborné disciplíny. V kontrastu k těmto vědeckým (často uváděným jako základním) stylům pak stojí styl populárně naučný, který se obrací na laického diváka. Předání čtenářsky zajímavého a přístupnějšího vědeckého poznání tak v jistých bodech odlišuje stylovou normu populárně naučného stylu od stylů vědeckých. I když nalézáme jistou opozici vědeckých stylů a populárně naučného stylu, jsou v hierarchii vnitřní diferenciaci na stejné úrovni.

Nominalizace jako stylově nepříznakový syntaktický jev francouzských odborných komunikátů představuje poté těžiště této studie. Proces nominalizace záleží v tom, že se zhruba stejného komunikačního cíle dosahuje transformací věty směrem k podstatnému jménu, čímž dochází k ekonomizaci a zhutnění sdělení. Logickým předpokladem této studie je existence konkurence mezi slovesným a jmenným vyjádřením, přičemž obě vyjádření by měla být zhruba synonymního významu. Pokud tedy vycházíme (transformujeme) ze slovesa k podstatnému jménu, máme možnost porovnat zaprvé jednotlivé nominalizační procesy z hlediska jejich míry predikační potence. Tato práce dochází k závěru, že míra predikační

potence klesá v tomto pořadí: polovětné konstrukce infinitivní, konstrukce s kategoriálním slovesem, deverbativní substantiva. Deverbativní substantiva jsou tedy nejvyšší možnou nominalizací (substantivizací) slovesného děje.

Zadruhé můžeme nominalizační procesy porovnat experimentálním měřením, kvantitativní analýzou, a tak podložit charakteristické vlastnosti jak odborného stylu obecně, tak i specifických vlastností jeho jednotlivých podstylů. Bylo tedy potvrzeno, že odborný styl je soustředěn výrazně kolem podstatného jména, vzhledem k tomu, že procenta výskytu podstatných jmen se pohybují ve všech třech podstylech kolem trojnásobku procent výskytu sloves. Výjimkou je populárně naučný styl, u něhož dochází k zvýšení procent výskytu sloves (zvláště pak v určitém tvaru slovesném), což potvrzuje jeho dynamičtější charakter a tendence ke konkrétnímu vyjádření původce děje. U populárně naučného stylu tak dochází i k podstatnému snížení procent výskytu všech nominalizačních prostředků. U vědeckého teoretického stylu můžeme konstatovat nárůst procent výskytu sloves v neurčitém slovesném tvaru. Význačným je v porovnání s ostatními styly nejvyšší podíl deverbativních substantiv, což odpovídá požadavku vysoké myšlenkové abstrakce tohoto stylu. Nakonec prakticky odborný styl, poplatný předpokladům vycházejícím z jeho specifik, vykazuje nejvyšší procenta výskytu sloves v neurčitém slovesném tvaru a také (v důsledku) nejvyšší dosažené hodnoty procent výskytu polovětných infinitivních konstrukcí.

Kvantitativní analýza přinesla několik zajímavých skutečností, na které je třeba upozornit. Co se týče kategoriálních sloves, procenta výskytu tohoto jevu se ve vědeckém teoretickém a prakticky odborném stylu neliší. Jak je ale možné seznat z výrazného poklesu výskytu tohoto jevu u populárně naučného komunikátu, jedná se o vlastnost typickou spíše stylům vědeckým (vědecký teoretický a praktický odborný). Myslím ale, že pro kategorickou generalizaci by bylo třeba vyšetření a srovnání výskytu kategoriálních sloves i s jinými druhy projevů, tzn. například výskyt kategoriálních sloves v odborných projevech v porovnání třeba se stylem literárním.

Zajímavou by nebyla jenom žánrová srovnávací studie v rámci francouzského jazyka, ale také porovnání nominalizačních procesů češtiny a francouzštiny nebo srovnání nominalizačních tendencí v rámci odborných projevů přírodních věd oproti vědám humanitním. Tato bakalářská práce tak otvírá nové možnosti, otázky k šetření do budoucna.

Résumé

Dans ce travail je traite du style de la langue de spécialité et des procédés de nominalisation dans les articles scientifiques et vulgarisateurs de chimie. Pour qu'il soit possible d'examiner les procédés de nominalisation de la langue de spécialité, il est d'abord nécessaire de définir le style des textes scientifiques en général, de décrire son standard et de présenter des modes de sa différenciation intérieure. Ensuite, j'introduis la notion de la nominalisation et donne ses caractéristiques. Puis, je décris les différents procédés de nominalisation. Dans cette étude je m'intéresse rigoureusement à la transformation nominale du verbe en nom. Il s'agit des constructions avec les noms déverbaux, des constructions à verbe support et des propositions subordonnées infinitives. Les hypothèses théoriques de départ sont ensuite vérifiées au moyen de l'analyse quantitative. Le corpus textuel analysé comporte des textes scientifiques de chimie. Ceux-ci sont selon la théorie²¹ de G. Vigner (1980) considérés comme plus formels par rapport aux textes des sciences humaines.

La stylistique française se préoccupe traditionnellement du style littéraire, tandis que la tradition tchèque est orientée d'une façon objective à diverses situations communicationnelles délimitées par ses fonctions principales. Ainsi, elle fournit des termes déjà installés dans l'usage là où les linguistes français (dans les travaux modernes) décrivent une propriété donnée de manière implicite ou ne commencent que créer un nouveau terme. C'est pourquoi, je me sers aussi de la terminologie tchèque pour présenter les propriétés caractéristiques du style de la langue de spécialité.

La langue spécialisée est définie ainsi: „C'est une langue naturelle considérée en tant que vecteur de connaissances spécialisées“ (P. Lerat, 1995, p. 20). Le texte scientifique vise l'idéal de l'intellectualisation, c'est-à-dire la précision sémantique, la systématisation notionnelle, la neutralité émotive, l'économie formelle et sémantique (Kocourek, 1982, s. 31). Dans ce travail j'adopte un système de différenciation intérieure du style de la langue de spécialité qui se situe à l'intersection des théories stylistiques françaises et tchèques. Le style des textes scientifiques est donc divisé selon le public en textes spécialisés pour les spécialistes/chercheurs (styl prakticky odborný), en textes de recherche pour les spécialistes de haut niveau (styl vědecký teoretický) et en textes de vulgarisation pour le grand public (styl populárně naučný). Pour des raisons d'économie d'expression, j'utilise dans cette étude les termes tchèques (styl vědecký teoretický, styl prakticky odborný, styl populárně naučný). De même, je différencie les divers styles. Tandis que le style des textes de recherche (styl

²¹La théorie du discours opératoire et du discours idéologique (Vigner, 1980, p. 49–51).

vědecký teoretický) se distingue par un niveau élevé d'abstraction mentale car il travaille avec la théorie scientifique, le style des textes spécialisés (styl prakticky odborný) aspire à présenter les instructions les plus claires, la description d'opérations ou d'applications dans le cadre d'une certaine discipline scientifique. Contrairement à ces styles, dits scientifiques, nous pouvons observer encore le style des textes de vulgarisation (styl populárně naučný) qui s'adresse au public non-professionnel. Pour donner une présentation plus compréhensible et plus attractive d'un thème scientifique, son standard présente des différences par rapport à la syntaxe, au choix du lexique etc. Bien que les styles scientifiques et vulgarisateurs diffèrent, leurs positions dans le classement sont équivalentes.

La nominalisation, considérée comme un signe caractéristique du style de la langue de spécialité représente le noyau de cette étude. Le procédé de nominalisation est défini comme une transformation nominale dont le résultat est un équivalent fonctionnel du syntagme nominal (CNRTL). Ainsi, la nominalisation devient un moyen de l'économie et de la densification d'expression. L'une des présuppositions de ce travail est le fait que les deux formulations (verbale et nominale) sont au fond de même sens. Comme j'ai déjà dit ci-dessus, cette étude a pour objet la transformation nominale du verbe en nom.

Ensuite, les hypothèses précédentes sont vérifiées de deux façons. Premièrement, ce travail compare les procédés de nominalisation du point de vue de leur degré de prédicativité. Celle-ci diminue dans l'ordre suivant : propositions subordonnées infinitives, constructions à verbe support et constructions avec les noms déverbaux. Deuxièmement, il est possible de comparer les procédés de nominalisation à l'aide de l'analyse quantitative. Étant donné que la fréquence des noms est presque trois fois plus grande que la fréquence des verbes, les résultats affirment que les textes de spécialité sont concentrés de façon notable autour des noms. La seule exception est le style des textes de vulgarisation où on observe une certaine augmentation de la fréquence des verbes (surtout dans le mode personnel), ce qui affirme son caractère plus dynamique et la tendance à une expression concrète de l'action. De plus, on peut constater que la fréquence des procédés de nominalisation est aussi en baisse. En ce qui concerne le style des textes de recherche, on observe une augmentation de la fréquence des verbes au mode impersonnel. Le résultat le plus significatif est la fréquence élevée des noms déverbaux, ce qui découle du niveau plus élevé d'abstraction qui caractérise ce style. Enfin, le style des textes spécialisés accuse une augmentation de la fréquence des verbes au mode impersonnel et des propositions subordonnées infinitives ce qui correspond à sa caractéristique.

En ce qui concerne les constructions à verbe support, on déduit de leur fréquence réduite dans le style des textes vulgarisateurs que ce phénomène est plus typique des textes

scientifiques. Néanmoins, pour généraliser, il faudrait examiner et comparer la fréquence des constructions à verbe support dans d'autres styles de communication, par exemple dans le style littéraire.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Korpus odborných textů:

Vědecký teoretický styl:

BAILLEUL, J. L., et al. Identification des propriétés thermiques de composites fibres de verre/résines thermodurcissables : Application et optimisation des procédés de moulage.

Revue Générale de Thermique. 1996, vol. 35, no. 409 , s. 65-76 .

DEMAZEAU, G. L'apport des hautes pressions en chimie du solide . *Comptes rendus de l'Académie des sciences. Série II, Mécanique, physique, chimie, astronomie* . 1997, vol. 325, no. 3, s. 157-164.

JUPILLE, J. Les surfaces du verre : structure et physico-chimie. *Comptes rendus de l'Académie des sciences. Série IV, Physique, astrophysique* . 2001, vol. 2, no 2, s. 303-320.

Praktický odborný styl:

BERTHET, J.-C., et al. Complexes triflates de l'uranium. *Comptes Rendus Chimie*. 2002, vol. 5, no. 2, s. 81-87.

DELPON-LACAZE, G. ; DE BATTISTI , C. ; COURET, C. . Le dimésitylnéopentylsilène, un silène stable et facile à préparer synthèse et aspects de sa réactivité . *Journal of Organometallic Chemistry*. 1996, vol. 514, no. 1-2, s. 59-66 .

GARRIGUES, B., et al. L'acide déhydracétique, précurseur de nouvelles pyridopyrimidines, thiazolopyrimidines et pyridones. *Comptes Rendus Chimie*. 2002, vol. 5, no. 3, s. 177-183 .

JOLY, J.-P., et al. Synthèse de macroglycophanes par couplage d'acétyléniques vrais . *Comptes Rendus Chimie*. 2003, vol. 6, no. 5-6, s. 553-564 .

Populárně naučný styl:

FRASCA, G. *Pour la Science* [online]. 08/04/2011 [cit. 2011-05-22]. Actualité: Contrôler la géométrie des molécules. Dostupné z WWW:

<http://www.pourlascience.fr/ewb_pages/a/actualite-controler-la-geometrie-des-molecules-26789.php>.

LEHN, J.-M. *La Recherche* [online]. 2011 [cit. 2011-05-22]. Spécial 30 ans: La chimie supramoléculaire. Dostupné z WWW:

<<http://www.larecherche.fr/content/recherche/article?id=14418>>.

La Recherche [online]. 2011 [cit. 2011-05-22]. Articles: Jeu de photon pour chimie froide. Dostupné z WWW: <<http://www.larecherche.fr/content/recherche/article?id=16594>>.

MASHAAL, M. *Pour la Science* [online]. 25/02/2011 [cit. 2011-05-22]. Actualité: Un matériau aux propriétés contre-intuitives. Dostupné z WWW: <http://www.pourlascience.fr/ewb_pages/a/actualite-un-materiau-aux-proprietes-contre-intuitives-26602.php>.

Odborná literatura:

ADAM, J.-M. *La linguistique textuelle : introduction à l'analyse textuelle des discours*. 2e éd. entier. rev. et augm. . Paříž : Colin, 2008. 239 s.

ADAM, J.-M. *Les Textes: types et prototypes : récits, description, argumentation, explication et dialogue* . Paříž : Nathan, 1997. 223 s.

BEČKA, J.V. *Česká stylistika*. Vyd. 1. Praha : Academia, 1992. 467 s.

BENEDIKTOVÁ, S. *Porovnání stylu vědeckých a popularizačních textů* . Praha, 2006. 100 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Ústav českého jazyka a teorie komunikace .

BRONCKART, J.-P., et al. *Le fonctionnement des discours : un modèle psychologique et une méthode d'analyse*. Paříž : Delachaux et Niestlé, 1994. 175 s.

CNRTL - Centre Nationale de Ressources Textuelles et Lexicales [online]. 2009 [cit. 2011-05-22]. Nominalisation. Dostupné z WWW: <<http://www.cnrtl.fr/definition/nominalisation>>.

CNRTL - Centre Nationale de Ressources Textuelles et Lexicales [online]. 2009 [cit. 2011-04-04]. Stylistique. Dostupné z WWW: <<http://www.cnrtl.fr/definition/stylistique>>.

CRSNG - Conseil de recherches en sciences naturelles et en génie du Canada [online]. 2011-04-13 [cit. 2011-05-22]. La vulgarisation scientifique: un guide à l'intention des chercheurs. Dostupné z WWW: <http://www.nserc-crsng.gc.ca/_doc/CommSci_fra.pdf>.

ČECHOVÁ, M.; KRČMOVÁ, M.; MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Vyd. 1. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 381 s.

ČMEJRKOVÁ, S.; DANEŠ, F.; SVĚTLÁ, J. *Jak napsat odborný text* . 1. vyd. . Praha : Leda, 1999. 255 s.

DAVÍDKOVÁ, P. *Nominalizace : nominalizační tendence v české slovesné predikaci*. Praha, 1970. 74 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova (Praha). Filozofická fakulta .

DANEŠ, F. *Český jazyk na přelomu tisíciletí* . 1. vyd. Praha : Academia, 1997. Jazyk vědy, s. 292.

- DUBOIS, J. *Grammaire structurale du français : le verbe*. Paris : Larousse, 1967. 218 s.
- ESCRIVA, J.-P. « J'attends son arrivée, j'attends qu'il arrive » : nominalisations, variation morpho-syntaxique et variation sémantique. *Cahiers de Grammaire*. 2002, 27, s. 29-48.
- GROSS, G.; VIVÈS, R. Les constructions nominales et l'élaboration d'un lexique-grammaire. *Langue française*. 1986, Vol. 69 , N°1, s. 5-27.
- HAAS, P., et al. Du verbe au nom : calques et décalages aspectuels. In *Congrès Mondial de Linguistique Française - CMLF'08* [online]. Paříž : Institut de Linguistique Française, 2008 [cit. 2011-05-22]. Dostupné z WWW: <http://www.linguistiquefrancaise.org/index.php?option=com_article&access=standard&Itemid=129&url=/articles/cmlf/abs/2008/01/cmlf08108/cmlf08108.html>.
- HANÁKOVÁ, M. *Exercices lexicaux II.* Praha : SPN, 1984. 101 s.
- CHARAUDEAU, P. *Grammaire du sens et de l'expression*. Paříž : Hachette, 1992. 927 s.
- CHLOUPEK, J., et al. *Stylistika češtiny*. 1. vyd. . Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 294 s.
- JEDLIČKA, A., et al. *Základy české stylistiky*. Vyd. 1. . Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1970. 226 s.
- GREPL, M., et al. *Průruční mluvnice češtiny*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 799 s.
- KARLÍK, P.; PLESKALOVÁ, J.; NEKULA, M. *Encyklopedický slovník češtiny* . Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 604 s.
- KARLÍK, P. Syntaktické sloveso. *Naše řeč* [online]. 1996, 79, 2, [cit. 2011-05-22]. Dostupný z WWW: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7301>>.
- KOCOUREK, R. *La Langue française de la technique et de la science*. Paříž : La Documentation française, 1982. 258 s.
- KRČMOVÁ, M. Rozbité zrcadlo. Nad textovou výstavbou současného popularizačního textu. In *Dyskurs naukowy - tradycja i zmiana*. Opole : Uniwersytet Opolski, 1999. s. 271-281.
- KRÝZLOVÁ, Z. *Jazykové prostředky funkční stylové oblasti : odborná francouzština pro architektu*. Praha, 1999. 104 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Ústav románských studií.
- LE GOFFIC, P. *La Grammaire de la phrase française* . Paříž : Hachette, 1994. 590 s.
- MINÁŘOVÁ, E. *Základy stylistiky češtiny*. 1. vyd., dotisk. Brno : Masarykova univerzita, 1999. 82 s.
- MISTRÍK, J. *Štylistika slovenského jazyka*. 2. vyd. . Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977. 444 s.

- MOIRAND, S. *Une grammaire des textes et des dialogues*. Paříž : Hachette, 1990. 159 s.
- MOLINIE, G. *Eléments de stylistique française* . Paris : PUF, 1986. 212 s.
- MÜLEROVÁ, E. *Funkční styly a jejich základní žánry v současné komunikaci* . Vyd. 2., přeprac. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 112 s.
- REBOUL-TOURÉ, S. *Sciences, Médias et Société* [online]. Lyon : ENS-LSH, 15-17 juin 2004 [cit. 2011-04-04]. Colloque. Dostupné z WWW: <http://sciences-medias.ens-lsh.fr/article.php3?id_article=65>.
- RIEGEL, M.; PELLAT, J.-Ch.; RIOUL, R. *Grammaire méthodique du français* . 3e éd. Paříž : PUF, 2008. 646 s.
- SARFATI, G. E. *Eléments d'analyse du discours*. Paříž : Nathan, 1997. 128 s.
- SEDLAČÍKOVÁ, B. *Vybrané kapitoly z historie matematické lingvistiky* [online]. Brno : Masarykova univerzita, 2010. 114 s. Rigorózní práce. Masarykova univerzita. Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/th/10624/prif_r/>.
- ŠABRŠULA, J. *Vědecká mluvnice češtiny*. Praha : Academia, 1986. 386 s.
- THOUIN, M. La vulgarisation scientifique, oeuvre ouverte. In *Quand la science se fait culture* [online]. Montréal : University of Ottawa Press , 1994 [cit. 2011-05-22]. Dostupné z WWW: <<http://www.cirst.uqam.ca/pcst3/PDF/Communications/THOUIN.PDF>>.
- VIGNER, G. *Didactique fonctionnelle du français* . Paříž : Hachette, 1980. 240 s.
- VIGNER, G.; MARTIN, A. *Le Français technique* . Paříž : Hachette, 1976. 111 s.